
Een foto van de gemeente Overbetuwe

De kenmerken van de gemeente in kaart gebracht,
verklaard en vergeleken

Eindredactie: Nadine van den Berg

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
E info@atlasvoorgemeenten.nl
I www.atlasvoorgemeenten.nl

© Atlas voor gemeenten, Utrecht, 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Een foto van de gemeente Overbetuwe

De kenmerken van de gemeente in kaart gebracht, verklaard en vergeleken

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 De oriëntatie van de inwoners van Overbetuwe	15
3 Agglomeratie en economie	20
4 Arbeidsmarkt	33
5 Bevolkingssamenstelling, woonklimaat en leefbaarheid	43

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Samenvatting

Ondanks het relatief geringe aantal banen in de gemeente is de participatiegraad in Overbetuwe relatief hoog en de werkloosheid laag. Dat komt enerzijds door de gunstige ligging ten opzichte van de economische centra rond Arnhem en Nijmegen – waar een belangrijk deel van de beroepsbevolking van Overbetuwe op gericht is – en anderzijds door de voor de arbeidsmarkt ‘gunstige’ samenstelling van de beroepsbevolking in de gemeente.

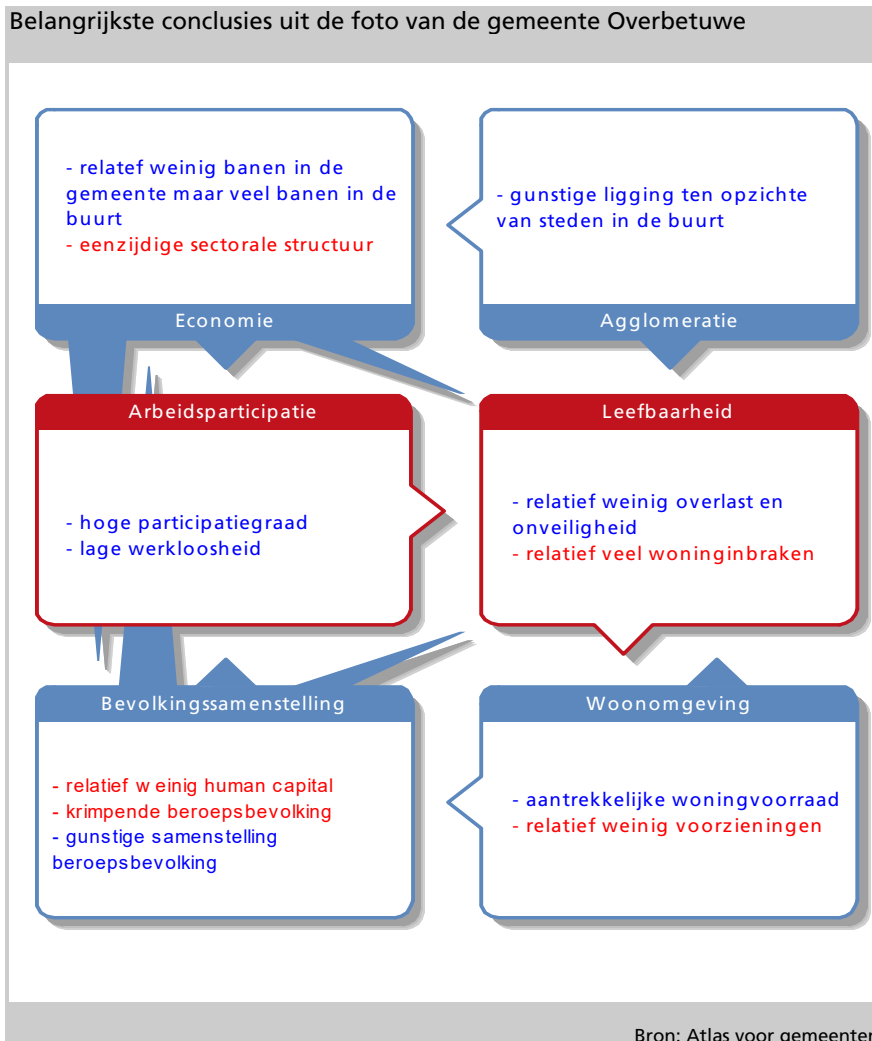
Dat betekent wel dat de gemeente Overbetuwe voor wat betreft de vraagkant van de arbeidsmarkt; de beschikbaarheid van werk, meer afhankelijk is van de economieën in de buurt dan van de eigen economie. De vraag is of dat wenselijk is. Moet de gemeente investeren in de lokale werkgelegenheid, of accepteren dat ze afhankelijk is van de regio, en de bereikbaarheid met de rest van die regio verbeteren? Dat laatste lijkt efficiënter en per saldo in potentie meer op te leveren omdat de gemeente niet alleen voor werk, maar ook voor veel voorzieningen afhankelijk is van de steden in de buurt.

Een punt van zorg is de krimpende beroepsbevolking en ‘het verdwijnende midden’ in de gemeente. Daarom is het – ook vanuit economisch oogpunt – nuttig om te investeren in het versterken van het woon- en leefklimaat in de gemeente. De gemeente Overbetuwe is namelijk een ideaal overloopgebied voor mensen uit de steden in de buurt die er om wat voor reden dan ook voor kiezen om de stad te verlaten en in een rustigere en groenere omgeving te gaan wonen. Dat blijkt wel uit de toename van het aandeel hoger opgeleiden onder de bevolking, die in de gemeente Overbetuwe groter is dan gemiddeld in vergelijkbare gemeenten.

De gemeente zou haar imago als woongemeente kunnen verbeteren en haar kwaliteiten op dat punt – een kwalitatief hoogwaardige woningvoorraad in een groene leefbare woonomgeving én met steden en stedelijke voorzieningen op een steenworp afstand – verder kunnen uitbouwen en beter kunnen benutten. Dat is ook economisch van belang omdat met de extra koopkracht en het extra arbeidsaanbod die daarmee in de gemeente komen de lokale economie wordt gestimuleerd, wat extra banen oplevert, ook voor het minst mobiele deel van de beroepsbevolking. Bovendien kan daarmee de voor de arbeidsmarkt gunstige samenstelling van de

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

beroepsbevolking voor de toekomst worden veiliggesteld. Op die manier kan enerzijds de concurrentiepositie op de woningmarkt worden behouden en anderzijds worden gezorgd voor een duurzaam economisch vitale gemeente.

---

1 Inleiding

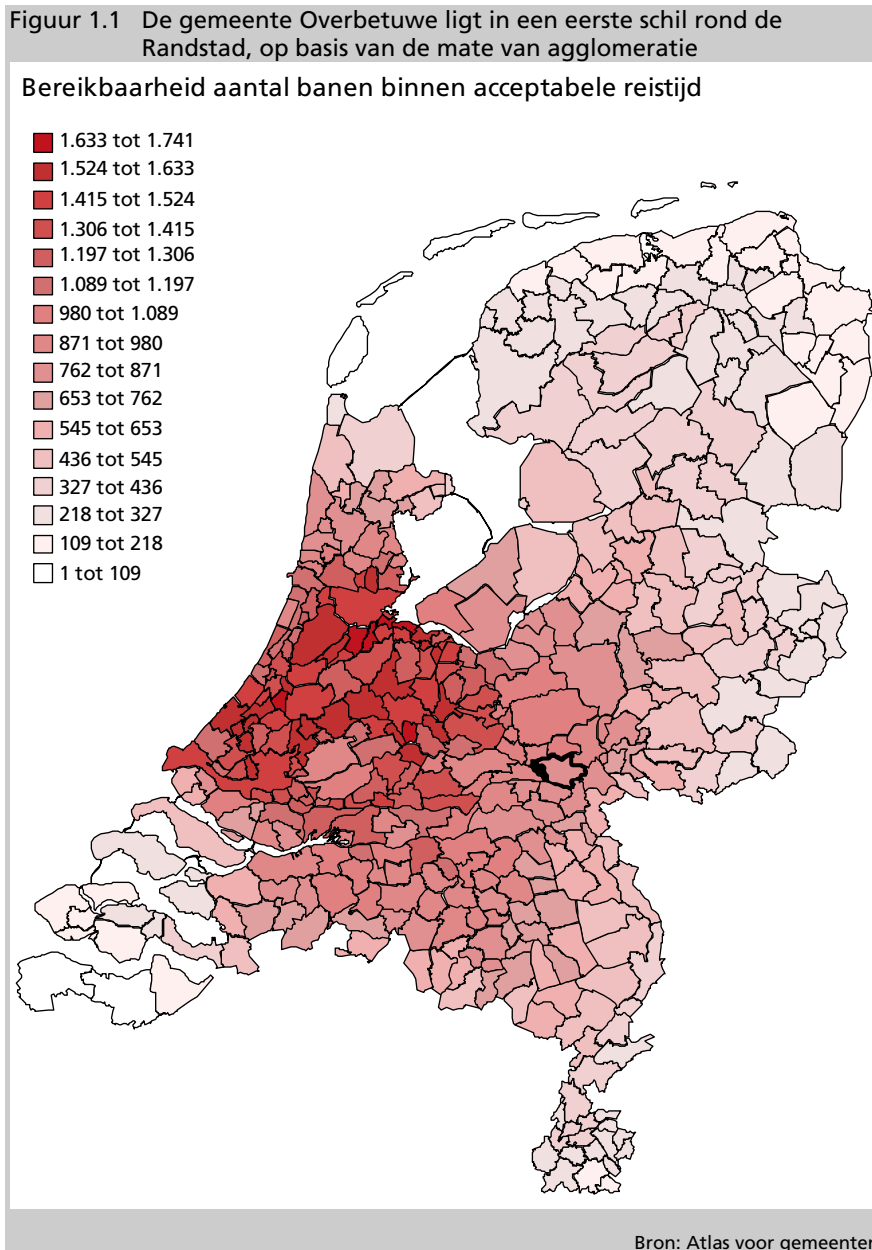
De gemeente Overbetuwe werkt aan een nieuwe omgevingsvisie. Dat moet een ruimtelijk-economische visie worden voor het grondgebied van de gemeente. Dat grondgebied bestaat onder andere uit de kernen Elst, Heteren en Valburg; de drie gemeenten die op 1 januari 2001 zijn samengegaan in de gemeente Overbetuwe. De gemeente heeft als input voor die nieuwe omgevingsvisie behoefte aan onderzoek naar de plek van de gemeente in de regio en ten opzichte van andere gemeenten en regio's in Nederland. In deze rapportage wordt verslag gedaan van onderzoek naar de aantrekkingskracht, het woonklimaat en het vestigingsklimaat van de gemeente Overbetuwe. Willen mensen er graag wonen, en waarom? Willen bedrijven zich er graag vestigen, en waarom? En wat zijn de consequenties daarvan voor de gemeente? Het onderzoek valt uiteen in twee onderdelen:

1. een vergelijking (*benchmark*) van de positie van de gemeente ten opzichte van andere gemeenten en regio's; wat zijn de relatief sterke en zwakke punten van de gemeente Overbetuwe?
2. een verklaring voor de verschillen; wat verklaart de relatief sterke en zwakke punten van de gemeente Overbetuwe, en wat is daar aan te doen?

De gemeente Overbetuwe wordt in dit onderzoek vergeleken met het gemiddelde van Nederland en de andere niet-stedelijke gemeenten in Nederland, en met een specifieke *benchmark* van gemeenten die vergelijkbare uitgangspunten hebben voor wat betreft aantrekkingskracht en economische vitaliteit. Het gaat daarbij om niet-stedelijke gemeenten in de buurt van relatief grote historische centrumsteden (met meer dan 100.000 inwoners) die net als de gemeente Overbetuwe in 'de eerste schil' rond de Randstad liggen, en dus vergelijkbare 'agglomeratievoordelen' hebben (zie figuur 1.1). Die specifieke *benchmark* voor de gemeente Overbetuwe bestaat uit alle niet-stedelijke gemeenten in de omgeving van – en behorend tot de invloedssfeer van – de steden Alkmaar, Zwolle, Amersfoort, Arnhem, Nijmegen, Den Bosch, Tilburg en Breda (zie figuur 1.2).¹

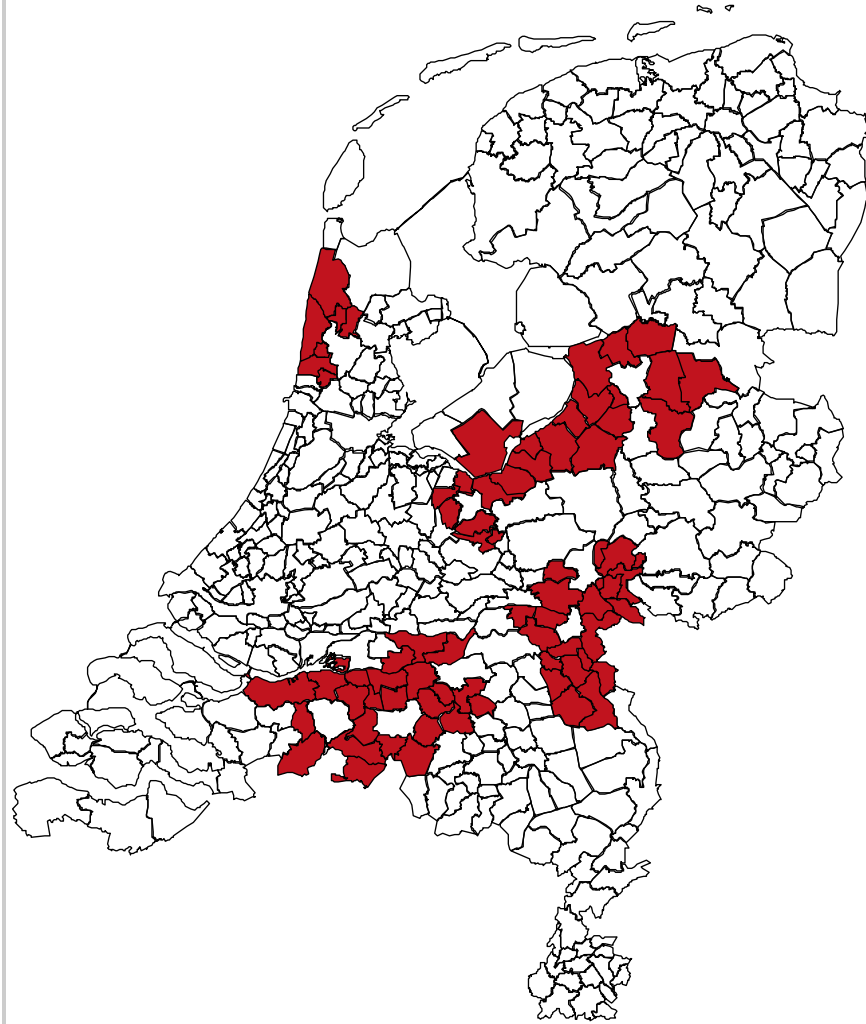
---

¹ Zie: G. Marlet, C. van Woerkens, 2014: De nieuwe gemeentekaart van Nederland (VOC Uitgevers, Nijmegen). Het gaat om de gemeenten: Zeewolde, Dalfsen, Kampen, Ommen, Raalte, Staphorst, Rijnwaarden, Beuningen, Doesburg, Druten, Duiven, Elburg, Epe, Ermelo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Heerde, Heumen, Maasdriel, Nijkerk, Oldebroek, Putten, Renkum, Rheden, Rozendaal, Scherpenzeel, Westervoort, Wijchen, Zaltbommel, Zevenaar, Nunspeet, Baarn, Bunschoten,

Leusden, Soest, Woudenberg, Bergen (NH.), Castricum, Heerhugowaard, Heiloo, Langedijk, Schagen, Uitgeest, Aalburg, Baarle-Nassau, Boxmeer, Boxtel, Dongen, Etten-Leur, Geertruidenberg, Gilze en Rijen, Goirle, Grave, Haaren, Heusden, Hilvarenbeek, Loon op Zand, Mill en Sint Hubert, Oosterwijk, Oosterhout, Schijndel, Sint-Michielsgestel, Vught, Waalwijk, Zundert, Gennep, Mook en Middelaar, Cuijk, Sint Anthonis, Lingewaard, Moerdijk, Drimmelen, Alphen, Chaam, Zwartewaterland.

Figuur 1.2 De specifieke *benchmark* voor de gemeente Overbetuwe

Bron: Atlas voor gemeenten

In het onderzoek wordt op verschillende thema's inzicht gegeven in de relatieve positie van de gemeente Overbetuwe ten opzichte van die *benchmark*. Die positie wordt vervolgens verklaard uit de kenmerken van de gemeente Overbetuwe, zodat duidelijk wordt wat oorzaak en gevolg is.

Voor dit onderzoek is aangesloten bij de indeling in thema's die ook voor vergelijkbaar onderzoek voor andere gemeenten is gebruikt:

- Economie en agglomeratie (hoofdstuk 3)
- Arbeidsmarkt (hoofdstuk 4)
- Bevolkingssamenstelling, woonklimaat en leefbaarheid (hoofdstuk 5)

Als theoretisch kader wordt daarbij een analysemodel om de kracht en problemen van gemeenten en regio's te kunnen meten en verklaren gebruikt. Dat analysemodel is schematisch weergegeven in figuur 1.3. Omdat (de veronderstelde causale relaties in) dat analysemodel uitvoerig empirisch zijn getoetst,² maakt het gebruik daarvan het mogelijk om niet alleen de relatieve positie van Overbetuwe in kaart te brengen, maar ook de verklaringen voor die relatieve positie te geven.

Ligging in een met veel mensen en bedrijven 'bevolkte' regio levert over het algemeen meer economische activiteit op omdat bedrijven profiteren van de agglomeratievoordelen (meer potentiële klanten, werknemers en toeleveranciers) die zo'n regio biedt. En die economische activiteit zorgt over het algemeen weer voor meer banen waardoor de arbeidsparticipatie er hoger is (de pijlen van Agglomeratie naar Economie en van Economie naar Arbeidsparticipatie in figuur 1.3) en een grotere aantrekkingskracht op verhuizende huishoudens die op de grotere kans op werk (en een hoger loon) afkomen (de pijlen van Agglomeratie naar Economie en van Economie naar Bevolking).

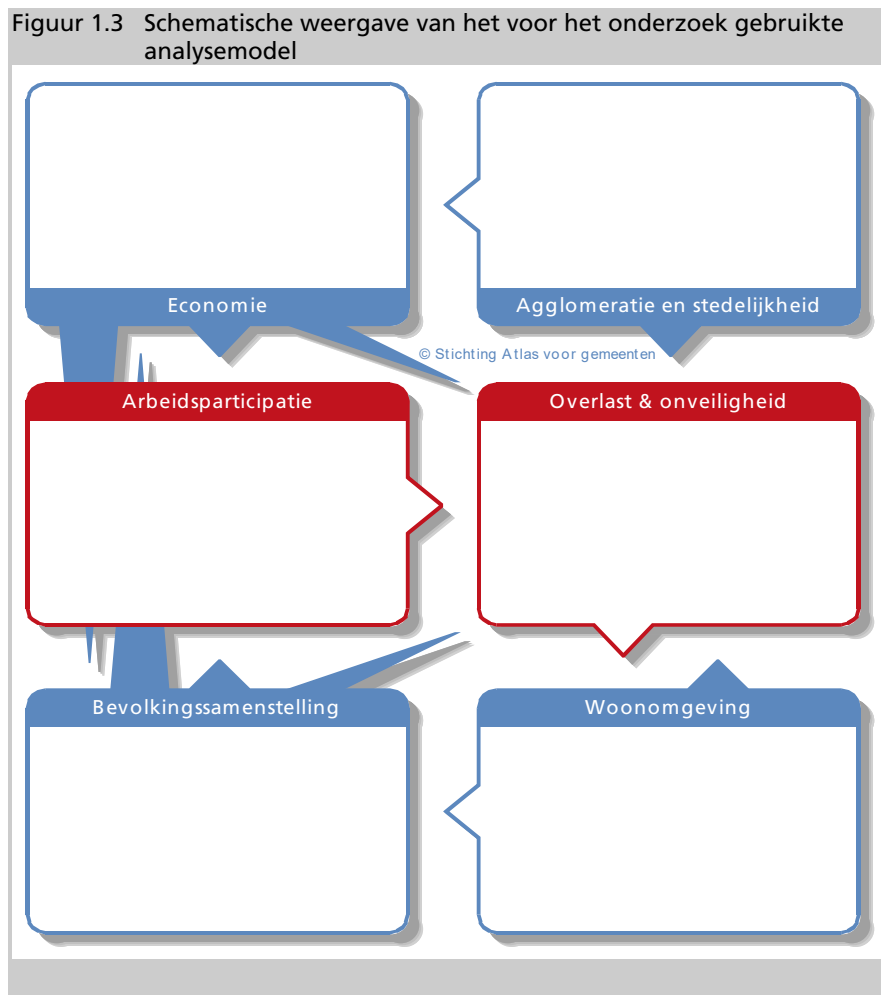
Inzicht in hoe de gemeente het doet op de verschillende thema's uit dit verklaringsmodel, en de daarbij horende achterliggende factoren, biedt aanknopingspunten voor toekomstig beleid. Zo is bekend dat investeringen

---

² Zie: G.A. Marlet, M. Bosker, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De schaal van de stad. Stadsspecifieke kansen en problemen, en de schaal waarop ze spelen (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

in het woonklimaat van een gemeente of regio over het algemeen leiden tot veranderingen in de bevolkingssamenstelling en – via een grotere voorraad *human capital* – een verbetering van het vestigingsklimaat voor bedrijven; de pijl van Woonomgeving naar Bevolkingssamenstelling en van Bevolkingssamenstelling naar Economie in figuur 1.3.

Zo versterkt een aantrekkelijk woonklimaat indirect de regionale economie, wat uiteindelijk ook tot een grotere arbeidsdeelname en een betere leefbaarheid zal leiden; de pijl van Economie naar Arbeidsparticipatie, en van Arbeidsparticipatie naar Overlast & onveiligheid in figuur 1.3. Dit onderzoek maakt die – en andere – kansen voor beleid inzichtelijk.

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Van dit deel van het onderzoek wordt verslag gedaan in de hoofdstukken 3 tot en met 5. Dat geeft een zo compleet mogelijk beeld van de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van de gemeente Overbetuwe, alsmede de knoppen waaraan de gemeente kan draaien om die te verbeteren. Maar in hoofdstuk 2 wordt allereerst de oriëntatie van de inwoners van de gemeente Overbetuwe in kaart gebracht. Het grondgebied van de gemeente Overbetuwe is namelijk ingeklemd tussen Rijn en Waal en de steden Arnhem en Nijmegen. Dat maakt de regionale schaal en context cruciaal, zeker ook omdat verderop in dit rapport zal blijken dat de gemeente zowel voor werk als voorzieningen met name op die steden is aangewezen.

---

2 De oriëntatie van de inwoners van Overbetuwe

In dit hoofdstuk worden allereerst de functionele verbanden tussen de gemeente Overbetuwe en haar omgeving in kaart gebracht. Waar zijn de inwoners van die gemeente met name op georiënteerd? Voor verschillende thema's is onderzocht op welke gemeenten de inwoners van de gemeente Overbetuwe zich met name richten. Bij het in kaart brengen van die functionele verbanden en de afhankelijkheid tussen verschillende gebieden spelen niet alleen ligging en nabijheid een rol, maar ook de aanwezigheid van infrastructuur (auto en OV) en congestie. Niet alleen de arbeidsmarkt en de woon-werkpendel, maar ook de markt voor voorzieningen wordt in kaart gebracht. Met de analyse wordt bepaald welk deel van de inwoners van de gemeente Overbetuwe in welke mate afhankelijk is van de voorzieningen en het werk in een bepaalde gemeente.

De analyse houdt behalve met het aanbod van werk en voorzieningen, rekening met de behoefte aan variëteit, diversiteit en kwaliteit bij de potentiële werknemer en consument, én de bereidheid om daarvoor te reizen. De behoefte aan variëteit betekent dat een inwoner van een bepaald gebied een keuze wil kunnen maken uit een voldoende gevarieerd aanbod aan werk of voorzieningen. De bereidheid om te reizen zorgt ervoor dat het belang van voorzieningen voor een inwoner van een bepaald gebied afneemt naarmate die voorzieningen verder weg liggen. Een kleine behoefte aan variëteit leidt over het algemeen tot een voorkeur voor het gebruik van de lokale voorzieningen, een grote behoefte aan variëteit leidt tot een voorkeur voor verder weg gelegen locaties, waar het aantal voorzieningen groot is; meestal de dichtstbijzijnde wat grotere stad. Een geringe bereidheid om te reizen leidt tot veel gebruik van lokale voorzieningen, een grotere bereidheid om te reizen tot het gebruik van verder weg gelegen voorzieningen.

De parameters voor diversiteit en bereidheid om te reizen zijn bepaald op basis van empirische kennis over de bereidheid om te reizen voor werk en voorzieningen, en de behoefte aan variëteit. Meer dan zestig procent van de beroepsbevolking is bijvoorbeeld bereid om twintig minuten per auto te reizen voor werk, terwijl slechts twintig procent van de bevolking bereid is om dat te doen voor een voorstelling in de schouwburg. Met het openbaar vervoer (OV) zijn mensen bereid langer van en naar het werk te reizen. En ook hoger opgeleiden zijn bereid verder te reizen. Met die verschillen in voorkeuren tussen mensen is rekening gehouden.

Een inwoner van een bepaalde locatie maakt een inventarisatie van de in de buurt aanwezige banen en voorzieningen. Hij voert zijn bereidheid tot reizen net zo lang op totdat hij genoeg keuze (variëteit en kwaliteit) heeft. Wat 'genoeg keuze' is, is niet voor iedere inwoner van die locatie hetzelfde. Sommige mensen nemen genoegen met een beperkte keuzemogelijkheid dichtbij, anderen willen een grotere keuzemogelijkheid, en zijn bereid daarvoor verder te reizen. Als zich dichtbij de woonlocatie veel werk of voorzieningen bevinden, is de bereidheid om verder te reizen meestal gering. Sommige inwoners van Overbetuwe zullen bijvoorbeeld genoegen nemen met het eigen winkelaanbod, en niet bereid zijn voor meer keuze naar Arnhem te reizen. Voor andere inwoners van Overbetuwe zal dat niet gelden; zij zullen juist wel bereid zijn voor meer keuzemogelijkheden naar Arnhem of Nijmegen te reizen. Een individuele inventarisatie van de mogelijkheden zal over het algemeen worden afgebroken zodra een stad met relatief veel werk of voorzieningen bereikt is. Nog verder zoeken levert dan niet veel extra keuzemogelijkheden meer op, omdat reistijden steeds verder zullen toenemen terwijl het extra gevonden aanbod beperkt is. Een stad met veel werk en voorzieningen in de buurt van een woonlocatie zal al snel de voorkeurslocatie voor de inwoners van die locatie zijn.

Vanuit alle woonlocaties in Overbetuwe is berekend hoe belangrijk het werk en de voorzieningen in alle andere Nederlandse gemeenten voor de inwoners van die woonlocaties zijn. De uitkomst van die analyse is het aandeel van de inwoners van de gemeente Overbetuwe dat voor werk en voorzieningen afhankelijk is van de eigen gemeente of van een gemeente in de buurt.

Werk

De functionele relaties voor werk zijn gebaseerd op de feitelijke pendel voor hoofdbanen; de baan waaruit het grootste inkomen wordt verdiend (bron CBS). In tabel 2.1 is het resultaat gepresenteerd vanuit het perspectief van de beroepsbevolking van de gemeente Overbetuwe: het aandeel van een bepaalde gemeente in de werkgelegenheid van de beroepsbevolking van de gemeente Overbetuwe, als percentage van de totale beroepsbevolking in Overbetuwe. Uit de tabel blijkt allereerst dat de meerderheid van de beroepsbevolking van de gemeente Overbetuwe buiten de gemeente werkt. Ruim 32% van de beroepsbevolking in Overbetuwe werkt in de gemeente zelf, de rest werkt elders. Van de beroepsbevolking uit de gemeente Overbetuwe die buiten de eigen gemeente werkt, werkt het merendeel (bijna

twintig procent) in Arnhem en – in mindere mate; circa tien procent – Nijmegen. Ook Ede, Wageningen en verder weg gelegen steden als Apeldoorn, Utrecht, Tiel en Amsterdam spelen een rol voor de arbeidsmarkt van de beroepsbevolking van de gemeente Overbetuwe.

Tabel 2.1 Waar werkt Overbetuwe? De regionale oriëntatie van de beroepsbevolking op de arbeidsmarkt

Gemeente	Uitgaande pendel vanuit Overbetuwe (x 1000 personen)	Oriëntatie van de beroepsbevolking van Overbetuwe (percentage van de werkzame beroepsbevolking in Overbetuwe dat voor werk afhankelijk is van een gemeente)
Overbetuwe	7,0	32,41%
Arnhem	4,3	19,91%
Nijmegen	2,2	10,19%
Ede	0,9	4,17%
Renkum	0,9	4,17%
Wageningen	0,8	3,70%
Lingewaard	0,5	2,31%
Neder-Betuwe	0,5	2,31%
Amsterdam	0,3	1,39%
Apeldoorn	0,3	1,39%
Tiel	0,3	1,39%
Utrecht	0,3	1,39%
Beuningen	0,2	0,93%
Duiven	0,2	0,93%
Oss	0,2	0,93%
Rheden	0,2	0,93%
's-Hertogenbosch	0,2	0,93%
Veenendaal	0,2	0,93%

Bron: Atlas voor gemeenten

Voor de aantrekkingskracht van gemeenten is naast de beschikbaarheid van werk steeds meer ook het consumptieaanbod van belang.³ Behalve naar werk is daarom ook gekeken naar winkels en culturele voorzieningen.

Winkels

De uitkomsten in tabel 2.2 laten zien dat Arnhem en Nijmegen voor de meeste inwoners van de gemeente Overbetuwe de belangrijkste winkelsteden zijn. Slechts tien procent van de bevolking is voor winkelen op de eigen gemeente gericht. Alleen de winkels voor niet-dagelijkse boodschappen – de winkels voor mode en luxeartikelen (bron: VGM) – zijn in deze analyse meegenomen. Het idee daarachter is dat mensen winkels voor dagelijkse boodschappen dicht bij huis willen, maar voor grotere aankopen en *fun shopping* vaak aangewezen zijn op een nabijgelegen stad.⁴ De gebruikte reistijdwaarderingsfunctie voor winkels gaat ervan uit dat de meeste mensen bereid zijn enige tijd te reizen om te winkelen, maar dat die bereidheid voor langere reistijden vrij snel afneemt. Dat betekent concreet dat winkels binnen 25 minuten reistijd heel belangrijk zijn, maar dat verder weg gelegen winkels minder belangrijk zijn.

Cultuur

Voor het culturele aanbod zijn de meeste inwoners van de gemeente Overbetuwe niet op Arnhem maar op Nijmegen gericht (zie tabel 2.3). Dat komt omdat het aanbod daar groter en gevarieerder is. Deze analyse is gebaseerd op het aantal uitvoeringen in de podiumkunsten (popmuziek, klassieke muziek, dans en theater). De gebruikte reistijdwaarderingsfunctie voor cultuur gaat ervan uit dat de meeste mensen bereid zijn enige tijd te reizen om een theater te bezoeken, maar dat die bereidheid voor langere reistijden (boven de dertig minuten) gering is.

Voor de aantrekkingskracht en economische vitaliteit van de gemeente Overbetuwe is de nabijheid van de steden Arnhem en Nijmegen van groot belang. Niet alleen op het gebied van werkgelegenheid, maar vooral ook op het gebied van voorzieningen. In de volgende hoofdstukken zal dat nog extra blijken.

---

³ E.L. Glaeser, J. Kolko, A. Saiz, 2001: Consumer City, in: Journal of Economic Geography, pp.27-50; G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden (VOC Uitgevers, Nijmegen).

⁴ W. Christaller, 1933: Die zentralen Orte in Süddeutschland (Jena).

Tabel 2.2 Waar winkelt Overbetuwe? De regionale oriëntatie van de consumenten in Overbetuwe voor winkels mode en luxe

Gemeente	Aantal potentiële klanten uit Overbetuwe (alle inwoners van 18 jaar en ouder)	Als percentage van het totale klantenpotentieel in Overbetuwe
Arnhem	13.100	38,7%
Nijmegen	12.300	36,3%
Overbetuwe	3.500	10,4%
Lingewaard	1.000	3,1%
Renkum	800	2,4%
Beuningen	500	1,4%
Neder-Betuwe	400	1,2%
Wageningen	300	0,8%
Wijchen	300	0,8%
Ede	300	0,7%
Rhenen	200	0,7%
Duiven	200	0,5%
Tiel	200	0,5%
Rheden	100	0,4%
Westervoort	100	0,3%
Veenendaal	100	0,3%

Bron: Atlas voor gemeenten

Tabel 2.3 De regionale oriëntatie van de inwoners van Overbetuwe voor uitvoeringen in de podiumkunsten

Gemeente	Aantal potentiële bezoekers uit Overbetuwe	Als percentage van alle potentiële theaterbezoekers in Overbetuwe
Nijmegen	24.200	69,0%
Arnhem	9.900	28,3%
Lingewaard	500	1,3%
Wageningen	300	0,8%
Ede	100	0,2%

Bron: Atlas voor gemeenten

---

3 Agglomeratie en economie

Verschillen in economische omvang en prestaties tussen landen worden doorgaans gemeten aan de hand van het bruto binnenlands product (bbp); de som van de toegevoegde waarde van alle economische activiteiten in een land. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de verkoopprijs van een product of dienst en de kosten van de gebruikte productiefactoren om dat product of die dienst te vervaardigen. Om landen van verschillende omvang met elkaar te kunnen vergelijken wordt het bbp gedeeld door het aantal inwoners: de toegevoegde waarde per inwoner. Om de economie van Overbetuwe in kaart te kunnen brengen wordt in eerste instantie aangesloten bij deze indicator; het bruto gemeentelijk product (bgp).⁵

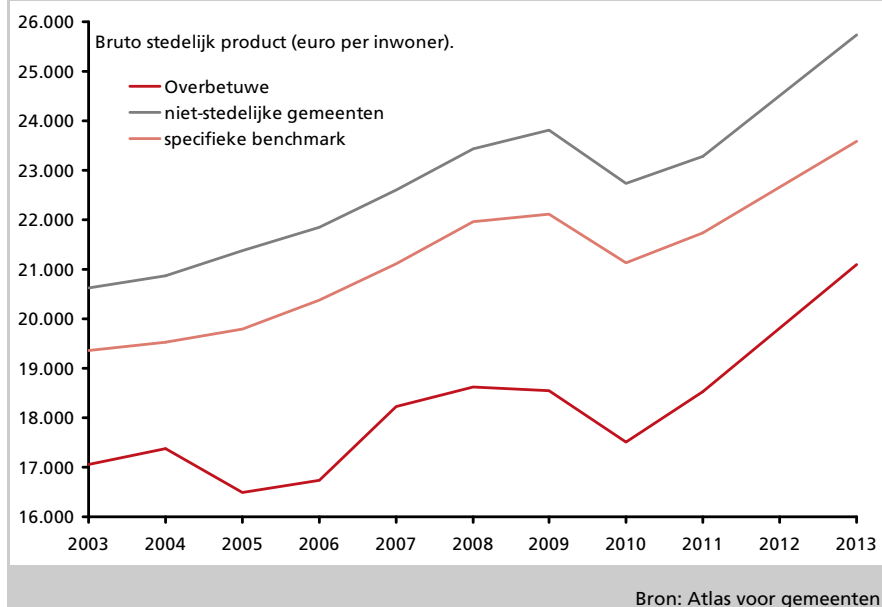
In figuur 3.1 wordt de toegevoegde waarde per inwoner in de gemeente Overbetuwe vergeleken met die van de overige niet-stedelijke gemeenten in Nederland en de gemeenten in de specifieke *benchmark* (zie hoofdstuk 1 voor een uitleg van de samenstelling). Daaruit blijkt dat de gemiddelde inwoner van de gemeente Overbetuwe circa € 21.000 per jaar produceert, terwijl het bgp per inwoner in de overige niet-stedelijke gemeenten rond de € 25.000 en in de specifieke *benchmark* rond de € 23.000 ligt. De primaire reden voor de relatief geringe productie in de gemeente Overbetuwe is dat er in de gemeente relatief weinig bedrijven gevestigd zijn. Dat blijkt ook uit figuur 3.2 waarin het aantal banen in de gemeente per inwoner is opgenomen. Uit die grafiek blijkt dat die werkgelegenheidsquote relatief laag is; er zijn in Overbetuwe 3,2 banen per tien inwoners terwijl dat gemiddeld in de niet-stedelijke gemeenten én in de specifieke *benchmark* 3,4 banen per tien inwoners is.

De vraag is of dit een probleem is. De arbeidsmarkt is een regionale markt en de gemeente Overbetuwe ligt ingeklemd tussen de economische centra Ede, Wageningen, Arnhem en Nijmegen. Daardoor is de beschikbaarheid van werk voor de inwoners van de gemeente groter dan de werkgelegenheidsquote doet vermoeden (zie figuur 3.3). Echter, de kans op werk is voor de inwoners van de gemeente Overbetuwe benedengemiddeld (zie figuur 3.4). Hoofdstuk 4 gaat verder op de consequenties daarvan in. In dit hoofdstuk wordt allereerst naar verklaringen gezocht voor de achterblijvende productie en werkgelegenheid in Overbetuwe.

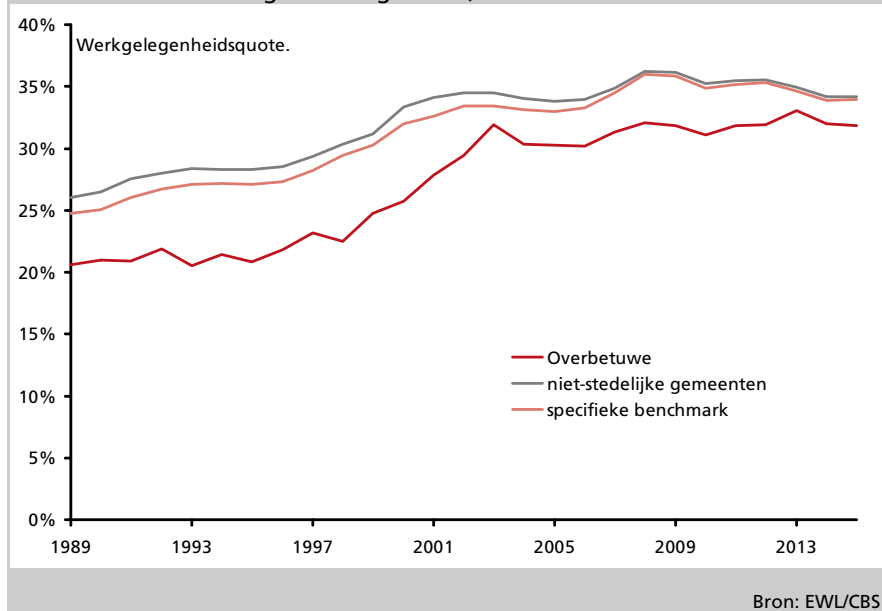
---

⁵ Zie voor een beschrijving van de methode: G. Marlet, F. Otto, R. Ponds, 2013: Het bruto gemeentelijk product, in: Economisch Statistische Berichten, 4663, 390-393.

Figuur 3.1 De toegevoegde waarde (het bruto gemeentelijk product) per inwoner, 2003-2013

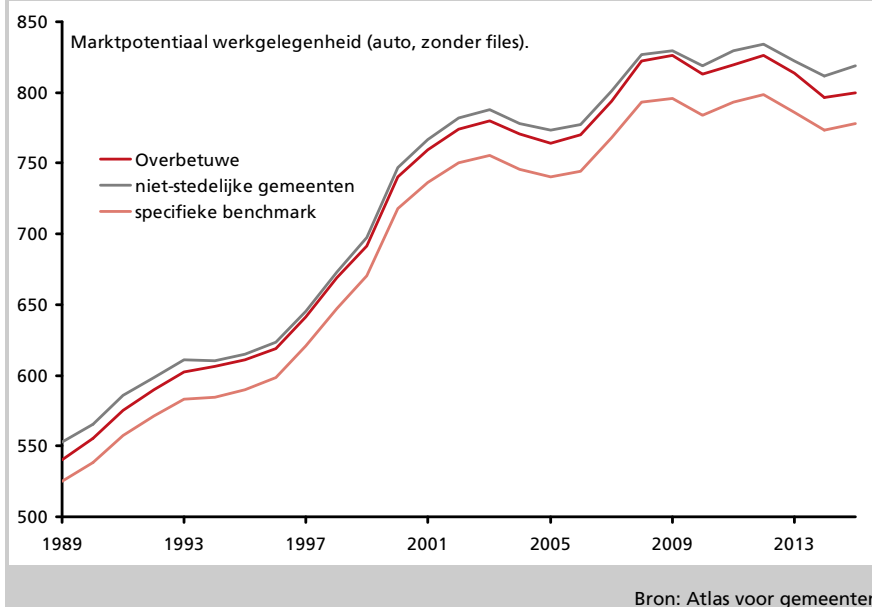

Figuur 3.2 De werkgelegenheidsquote; het aantal banen per inwoner binnen de gemeentegrenzen, 1989-2015

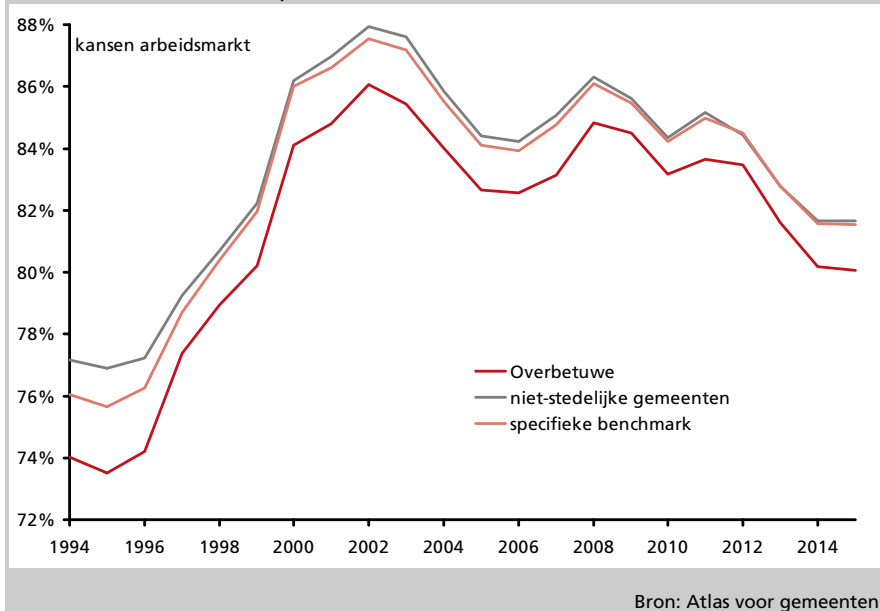

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Figuur 3.3 De bereikbaarheid van banen vanuit de gemeente Overbetuwe, 1989-2015

Figuur 3.4 Kans op werk voor de beroepsbevolking in de gemeente Overbetuwe, 1994-2015

Het verklaren van verschillen in het economisch 'presteren' van gemeenten en regio's staat centraal in de locatietheorieën uit de stedelijke economie en economische geografie. In de klassieke economische theorie is een centrale rol weggelegd voor de aanwezigheid of nabijheid van grondstoffen, (goedkope) werknemers en aan- en afvoermogelijkheden.⁶ In Nederland spelen deze factoren een belangrijke rol in de verklaring waarom DSM zich in Zuid-Limburg bevindt, waarom de textielindustrie zich in Twente vestigde en waarom Rotterdam een petrochemisch cluster heeft. Historische afhankelijkheid verklaart nog altijd een deel van de huidige concentratie van economische activiteiten. De historische beslissing om bijvoorbeeld een haven op een bepaalde plek aan te leggen is nog steeds een belangrijke verklaring voor de locatie van bepaalde economische sectoren en de bijbehorende productie en werkgelegenheid.

Maar deze factoren spelen in de verklaring van de locatie van de dienstensector een veel kleinere rol. In de moderne locatietheorieën spelen andere vestigingsfactoren mee. De zogenoemde *New Economic Geography* van Nobelprijswinnaar Krugman⁷ benadrukt de voordelen van stedelijke agglomeraties voor bedrijven. Hij benadrukt de verschillende schaalvoordelen die een ruimtelijke concentratie van bedrijven en huishoudens biedt. Op de eerste plaats een grotere keuze uit toeleveranciers (*input sharing*) waardoor er meer gevarieerde en goedkope inkoopmogelijkheden zijn. Daarnaast bieden grootstedelijke agglomeraties meer afzetmogelijkheden in de directe omgeving (het thuismarktvoordeel). En ook het aanbod potentiële werknemers is er groter waardoor er een betere *matching* is op de arbeidsmarkt, wat weer tot een hogere productiviteit leidt (*labor market pooling*). Tot slot zorgt een concentratie van bedrijven en huishoudens voor zogenoemde *kennis-spillovers*; kennisuitwisseling wordt bevorderd door een hoge dichtheid van mensen en zorgt door 'leereffecten' voor een toename van de productiviteit.

Het gaat daarbij niet alleen om de omvang maar ook om de samenstelling van de (beroeps)bevolking in een bepaalde regio. Volgens de *human capital* theorie⁸ gaat het economisch beter met een regio als er relatief veel hoogopgeleide mensen wonen en werken. Een hoogopgeleide bevolking is

---

⁶ Zie bijvoorbeeld: A. Weber, 1909, *Über den Standort der Industrien* (JCB Mohr, Tübingen).

⁷ P.R. Krugman, 1991: Increasing returns and economic geography, in: *Journal of Political Economy*, 99, pp. 483-499.

⁸ E.L. Glaeser, A. Saiz, 2003: The rise of the Skilled City, NBER working paper 10191; C.J. Simon, C. Nardinelli 2002 Human Capital and the rise of American Cities, *Regional Science and Urban Economics* 32(1): 59-96.

productiever dan gemiddeld, besteedt (mede dankzij een hoger inkomen) vaak meer bij lokale bedrijven en is eerder geneigd om zelf een eigen bedrijf te starten. De laatste jaren is daarom ook veel aandacht uitgegaan naar de factoren die ervoor zorgen dat bepaalde regio's meer hoger opgeleiden aan zich weten te binden dan andere.⁹ Daarbij wordt – naast de beschikbaarheid van werk – steeds meer het belang van consumptiemogelijkheden voor de aantrekkingskracht van woonplekken benadrukt.¹⁰ Het effect van die zogenoemde *amenities* (voorzieningen) op de economie is indirect; een ruim aanbod consumptiemogelijkheden maakt een regio aantrekkelijk voor hoger opgeleiden, en leidt via een grotere voorraad *human capital* tot meer economische groei.

Dergelijke agglomeratievoordelen houden niet op bij de grenzen van een gemeente. Gemeenten die vlakbij een grote stad liggen, profiteren ook van de agglomeratievoordelen van die stad. Voor bedrijven in Overbetuwe zijn de inwoners en bedrijven uit Arnhem en Nijmegen immers ook potentiële klanten, toeleveranciers of medewerkers, mits die zich binnen acceptabele reistijd bevinden.

Op basis van deze inzichten is een model ontwikkeld waarmee de economische verschillen tussen gemeenten kunnen worden verklaard. In tabel 3.1 staan de factoren die een verklaring bieden voor het verschil in bgp per inwoner tussen alle Nederlandse gemeenten. Dat zijn allereerst diverse indicatoren voor verschillen in agglomeratievoordelen zoals de bereikbaarheid van de gemeente voor potentiële werknemers en de omvang van de gemeente zelf. In de eerste indicator wordt rekening gehouden met het feit dat de agglomeratievoordelen niet stoppen bij de gemeentegrens; gemeenten die voor relatief veel mensen van buiten binnen acceptabele reistijd liggen hebben gemiddeld een hoger bgp per inwoner. Daarnaast hebben gemeenten met een centrumfunctie veelal een bovengemiddelde werkgelegenheid omdat er instellingen met een regionale functie zoals ziekenhuizen en hbo-instellingen gevestigd zijn.

---

⁹ Zie: G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden (VOC Uitgevers, Nijmegen).

¹⁰ E.L. Glaeser, J. Kolko, A. Saiz, 2001: Consumer City, in: Journal of Economic Geography, pp. 27-50.

Tabel 3.1 Wat verklaart de economische verschillen tussen gemeenten?

	Samenhang met bgp per inwoner	
	Coëfficiënt	T-waarde
AGGLOMERATIE		
Bereikbaarheid door potentiële beroepsbevolking	0,0074	4,5
Bevolkingsomvang	0,0191	2,7
Centrumfunctie	5,672	3,7
HUMAN CAPITAL		
Aandeel hoogopgeleiden (ruimtelijk gemiddelde)	88,05	1,7
Aandeel middelbaar opgeleiden (ruimtelijk gemiddelde)	191,49	3,2
Woonachtige hbo- en WO-studenten	93,88	2,7
Aandeel 65-plussers	71,00	3,6
Aandeel 55-64-jarigen	-52,22	-2,7
SECTORALE STRUCTUUR		
Gemiddelde investeringen bedrijven per werknemer*	0,336	1,8
Aandeel zakelijke diensten	26,08	4,1
Aandeel maakindustrie	38,08	2,5
Aandeel nutsbedrijven	104,11	1,8
Aandeel onderwijs	-68,78	-4,5
Aandeel bouw	-21,79	-3,2
Aandeel creatieve bedrijfstakken	-28,02	-1,7
(MAIN-)PORTS		
Schiphol	37,70	9,7
(Zeehaven) Rotterdam	-7,16	-2,0
Kleine zeehaven	9,28	2,5
VEILIGHEID		
Omvang uitgegeven bedrijventerreinen (1988-2004) (<i>proxy</i> ¹¹ voor historische verschillen in beschikbare ruimte)	123,45	2,5
Inbraken bij bedrijven	-0,069	-2,0
	R2: 0,50	

Een + betekent dat die factor 'positief' samenhangt met het bgp per inwoner (hoe hoger de waarde van die factor, hoe hoger het bgp per inwoner). Een - betekent dat die factor negatief samenhangt met het bgp per inwoner (hoe hoger de waarde van die factor, hoe lager het bgp).
*(t-1, COROP-niveau, in € 1000)

¹¹ Op meerdere plekken in dit onderzoek wordt een zogenoemde proxy gebruikt. Een proxy is in dit geval een indicator waarmee wordt geprobeerd een bepaald fenomeen zo goed mogelijk te beschrijven als er voor dat fenomeen zelf geen directe indicatoren beschikbaar zijn. Over de beschikbaarheid van bedrijfsruimte zijn bijvoorbeeld geen gegevens beschikbaar, maar indirect zou dat afgemeten kunnen worden aan de uitgifte van nieuwe bedrijventerreinen waarover wel gegevens beschikbaar zijn, die in dit onderzoek dus worden gebruikt als proxy voor de verschillen in beschikbare ruimte tussen gemeenten. Verderop in dit onderzoek worden proxy's geïntroduceerd voor de kwaliteit van de natuurlijke omgeving (op basis van vogeldiversiteit) en voor mensen die vrijwillig niet deelnemen aan het arbeidsproces (op basis van het aantal SGP-stemmers).

Ook de voorraad *human capital* is van belang. Allereerst gemeten met het ruimtelijk gemiddelde van het aandeel hoogopgeleiden en middelbaar opgeleiden, maar ook met het aandeel woonachtige hbo- en WO-studenten in een gemeente. Onder de categorie *human capital* zijn ook twee variabelen van belang met betrekking tot de leeftijd van de bevolking. Het aandeel mensen in de leeftijdscategorie 55-64 hangt negatief samen met het bgp per inwoner, wat mogelijk een indicatie is voor de lagere productiviteit van mensen in deze leeftijdsklasse ten opzichte van jongere mensen.¹² Hiernaast blijkt het aandeel 65-plussers positief samen te hangen met het bgp per inwoner. Dit kan duiden op een bestedingseffect: 65-plussers beschikken gemiddeld over een relatief groot vermogen, wat mogelijk tot uiting komt in extra bestedingen in de woongemeente.¹³

Ook de sectorale structuur van de lokale economie blijkt van belang te zijn. Sectoren met een relatief hoge productiviteit – zoals zakelijke diensten, industrie en nutsbedrijven – hebben een positief effect op het bgp per inwoner en sectoren met een relatief lage productiviteit hebben een negatief effect. De omvang van de investeringen per werknemer heeft een positief effect op het bgp per inwoner. Daarnaast spelen verschillende geografische factoren een rol; de locatie van Schiphol en de aanwezigheid van een zeehaven hangt bijvoorbeeld positief samen met het bgp per inwoner. En tot slot doet ook de omvang van de extra beschikbaar gestelde ruimte voor bedrijvigheid een rol. De veiligheid op die bedrijventerreinen – gemeten als inbraken (in bedrijfspanden) per werknemer – blijkt daarbij eveneens van belang te zijn.

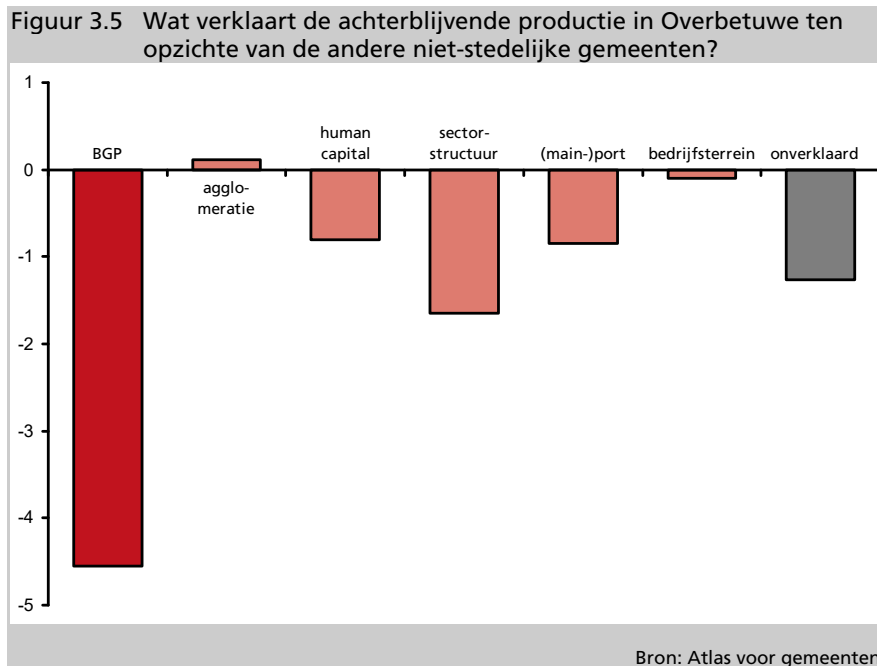
Op basis van het model uit tabel 3.1 is berekend wat de relatief lage toegevoegde waarde per inwoner van Overbetuwe verklaart. Figuur 3.5 geeft die berekening weer. Het bruto gemeentelijk product van de gemeente Overbetuwe is zoals gezegd lager dan het gemiddelde van andere niet-stedelijke gemeenten in Nederland. Dat laat de linker staaf in de grafiek zien. De overige staven laten zien hoe die afwijking te verklaren is (de staven zijn per categorie opgebouwd uit de indicatoren uit tabel 3.1 en tellen op tot de linker staaf in de grafiek). Uit die grafiek blijkt dat – naast historische en

---

¹² Er zijn verschillende onderzoeken naar de relatie tussen leeftijd en productiviteit waarbij er niet een eenduidig beeld naar voren komt (zie bijvoorbeeld J.C. van Ours en L. Stoeldraijer, 2010: Age, wage and productivity, CentER, Discussion Paper, 2010-12, en OECD, 2006: Ageing and Employment Policies: Live Longer, Work Longer, Paris). Een andere mogelijkheid voor het significant negatieve effect kan zijn dat een groter deel van de mensen in deze leeftijdsklasse niet (meer) werkt vanwege bijvoorbeeld vervroegde uittreding.

¹³ Zie bijvoorbeeld DNB-bulletin, 25 oktober 2012: De vermogens van jong en oud.

geografische factoren – vooral de sectorale structuur en de voorraad *human capital* in de gemeente Overbetuwe verklaren waarom de productie er achterblijft bij het gemiddelde van de overige niet-stedelijke gemeenten in Nederland.

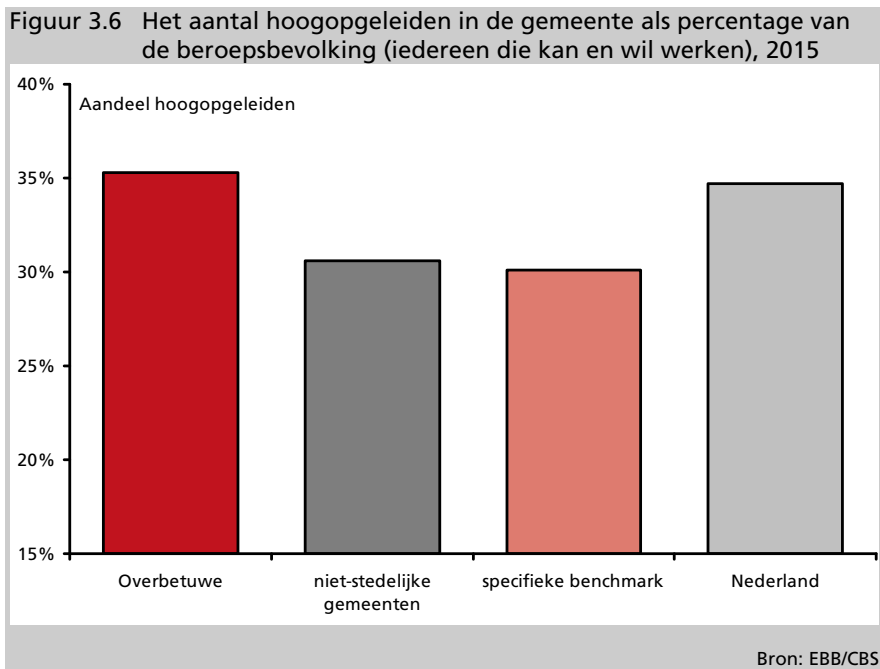

Een blik op de afzonderlijke indicatoren die daarbij een rol spelen laat zien dat er zich onder de bevolking van de gemeente Overbetuwe relatief veel hoogopgeleiden (figuur 3.6) maar relatief weinig middelbaar opgeleiden (figuur 3.7) bevinden. Daarnaast zorgt een ondervertegenwoordiging van het aantal studenten en 65-plussers (figuur 3.8) voor een benedengemiddelde score op de categorie *human capital*. Het benedengemiddelde aantal 55-64-jarigen (figuur 3.9) is vanuit economisch oogpunt juist weer gunstig.

De benedengemiddelde score op 'sectorale structuur' is het gevolg van het feit dat de economie van Overbetuwe vrij eenzijdig gericht is op de transportsector (figuur 3.12) en dat de voor de productiviteit van de regio zo belangrijke zakelijke dienstverlening en maakindustrie relatief ondervertegenwoordigd zijn (figuur 3.10 en 3.11). Die sectorale structuur

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

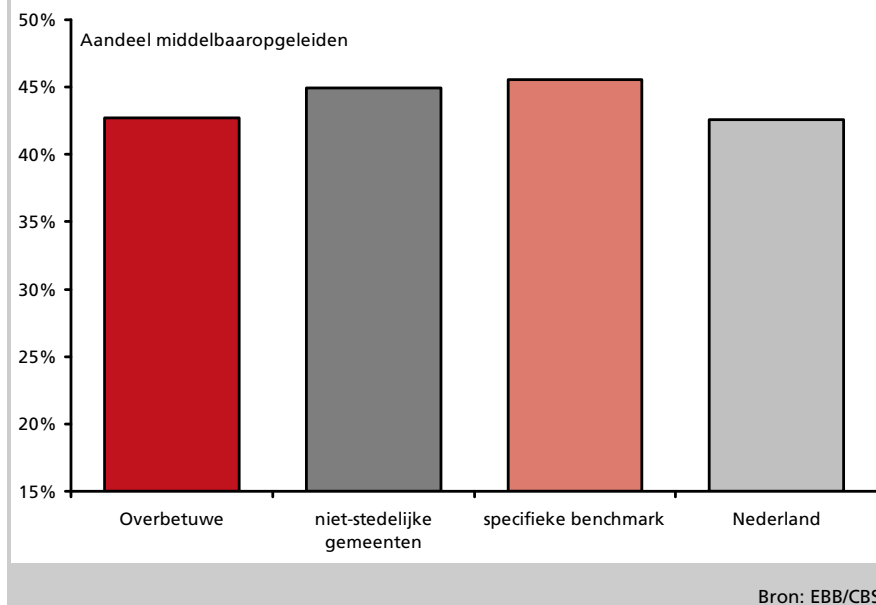
heeft ook consequenties voor de arbeidsmarkt; met name het aandeel banen voor middelbaar opgeleiden is ondervertegenwoordigd (figuur 3.13) en neemt – net als elders in Nederland¹⁴ – af.¹⁵

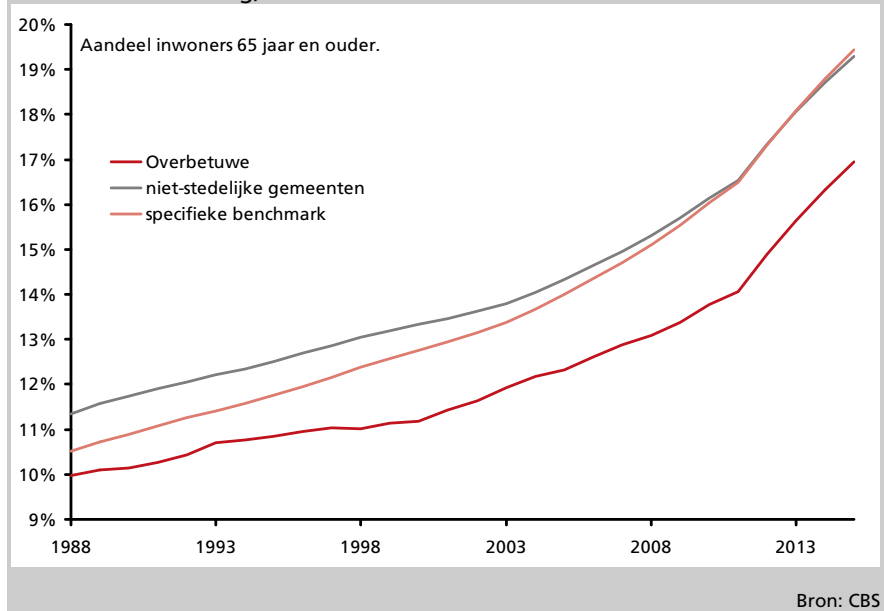
¹⁴ Zie hierover: S. Brakman, H. Garretsen, G. Marlet, 2015: Het verdwijnende midden in Nederlandse steden? Mogelijke gevolgen van fragmentatie voor de werkgelegenheid, in: De match tussen mens en machine, Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde, pp. 145-162.

¹⁵ Hoewel het laatste jaar mogelijk weer een positieve trendbreuk laat zien, maar die kan ook het gevolg zijn van schommelingen in de werkgelegenheidsdata van het CBS.

Figuur 3.7 Het aantal middelbaar opgeleiden in de gemeente als percentage van de beroepsbevolking, 2015

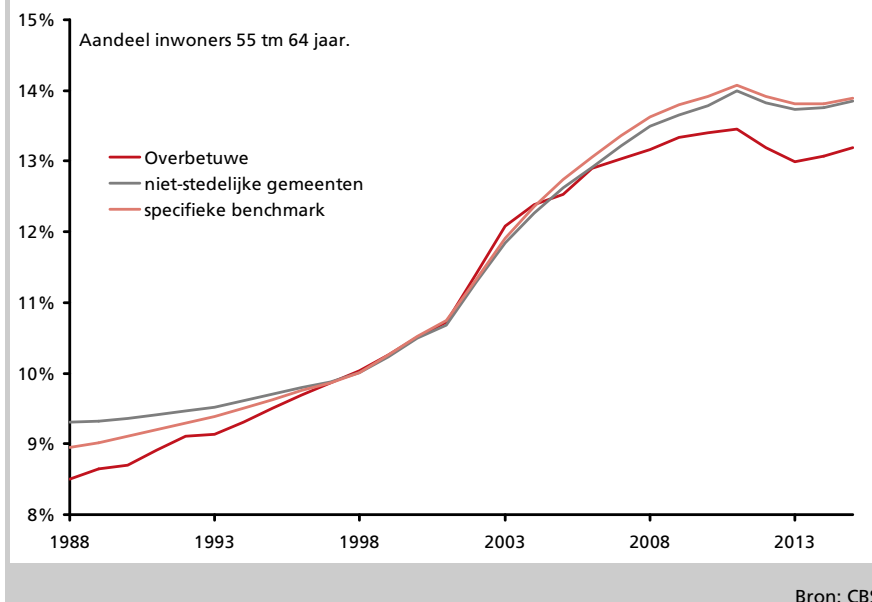

Figuur 3.8 De ontwikkeling van het aantal 65-plussers als percentage van de bevolking, 1988-2015

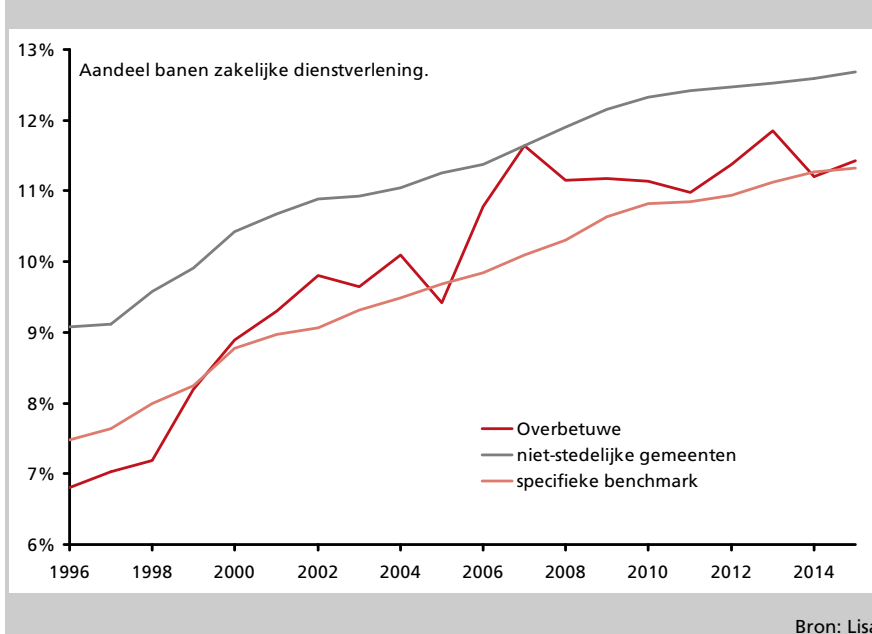

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

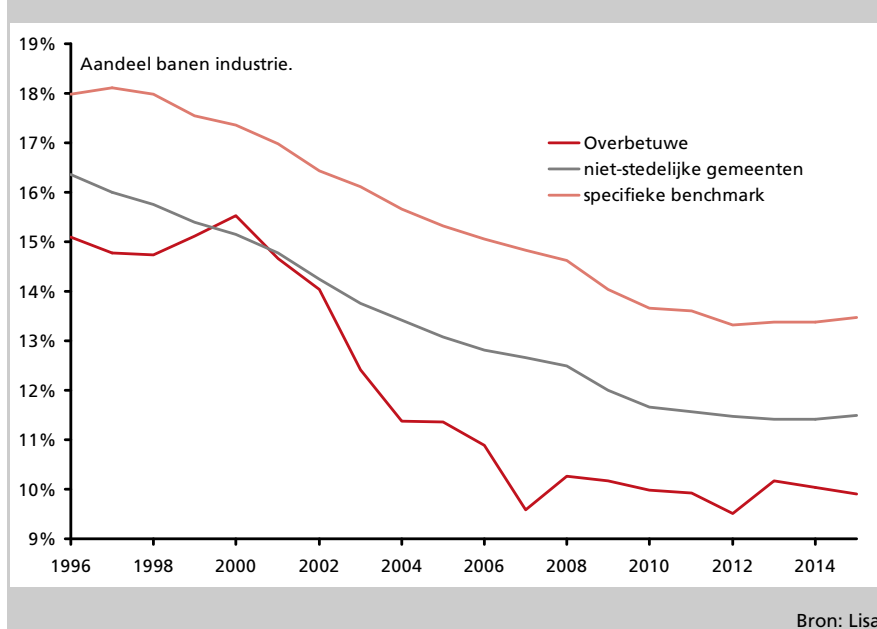
Figuur 3.9 De ontwikkeling van het aantal 55-64-jarigen als percentage van de bevolking, 1988-2015

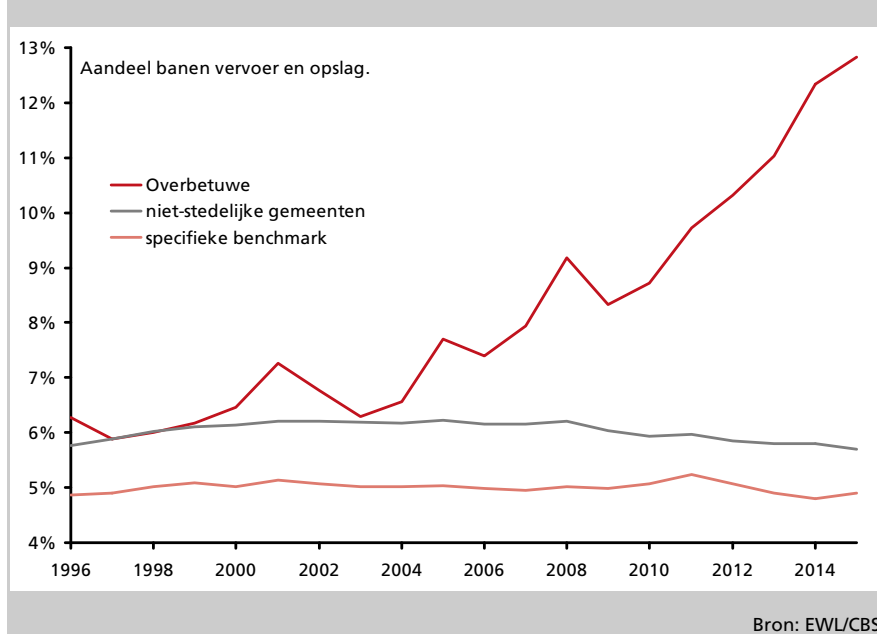
Figuur 3.10 Sectorale structuur: het aandeel zakelijke dienstverlening

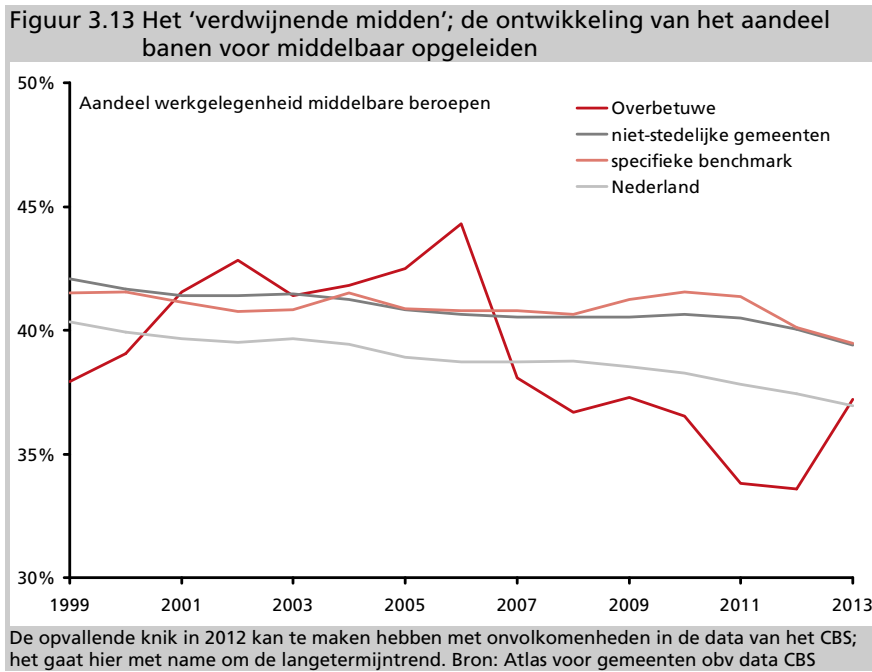
Figuur 3.11 Sectorale structuur: het aandeel maakindustrie

Figuur 3.12 Sectorale structuur: het aandeel transport en opslag

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

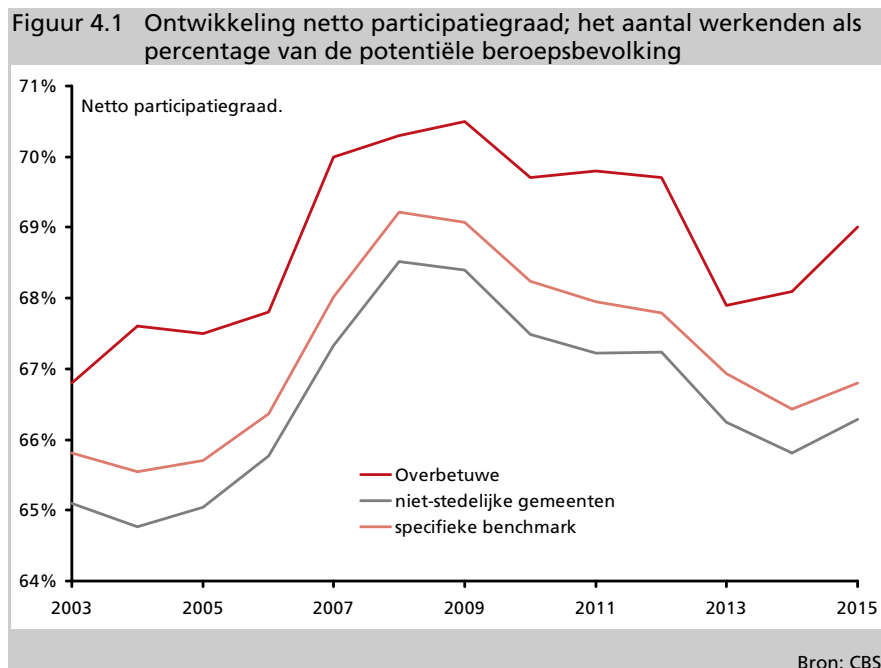

4 Arbeidsmarkt

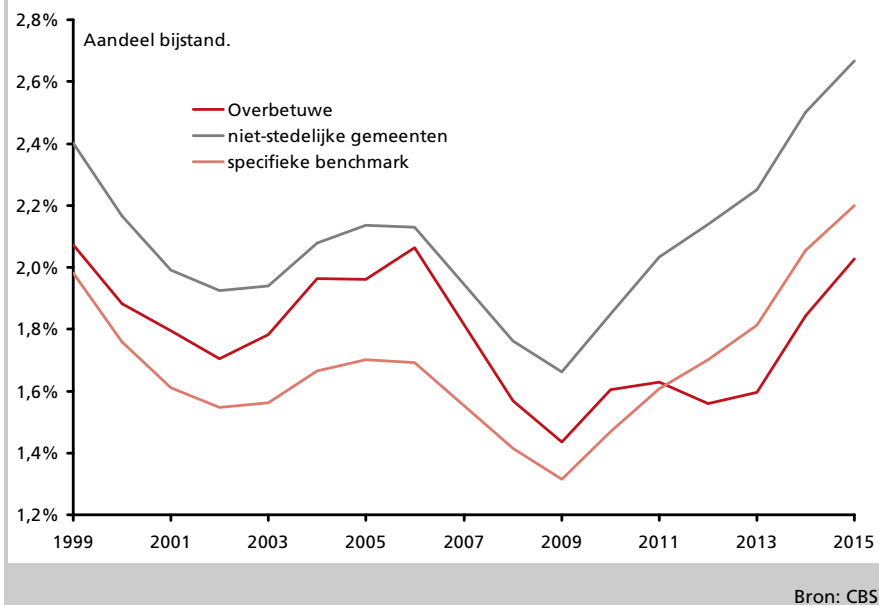
In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat er in de gemeente Overbetuwe relatief weinig banen zijn, met name voor middelbaar opgeleiden. In de regio zijn er wel veel banen die vanuit Overbetuwe binnen acceptabele reistijd te bereiken zijn. Desondanks is de kans op werk voor de inwoners van de gemeente Overbetuwe lager dan gemiddeld in vergelijkbare gemeenten.

De vanuit maatschappelijk oogpunt cruciale vraag is of dat ook leidt tot een relatief lage arbeidsparticipatie en hoge werkloosheid, met alle schadelijke gevolgen voor de gemeente van dien (zie het analysemodel in hoofdstuk 1). Daar lijkt het niet op. De netto participatiegraad onder de inwoners van Overbetuwe is juist hoog in vergelijking met het gemiddelde van de beide *benchmarks* (figuur 4.1); 69% van de potentiële beroepsbevolking in Overbetuwe werkt, terwijl dat percentage in de gemeenten in de *benchmarks* gemiddeld tussen de 66% en 67% ligt. Ook het aantal bijstandsgerechtigden (figuur 4.2) en arbeidsongeschikten (figuur 4.3) is in de gemeente Overbetuwe lager dan gemiddeld in de gemeenten in de *benchmarks*.

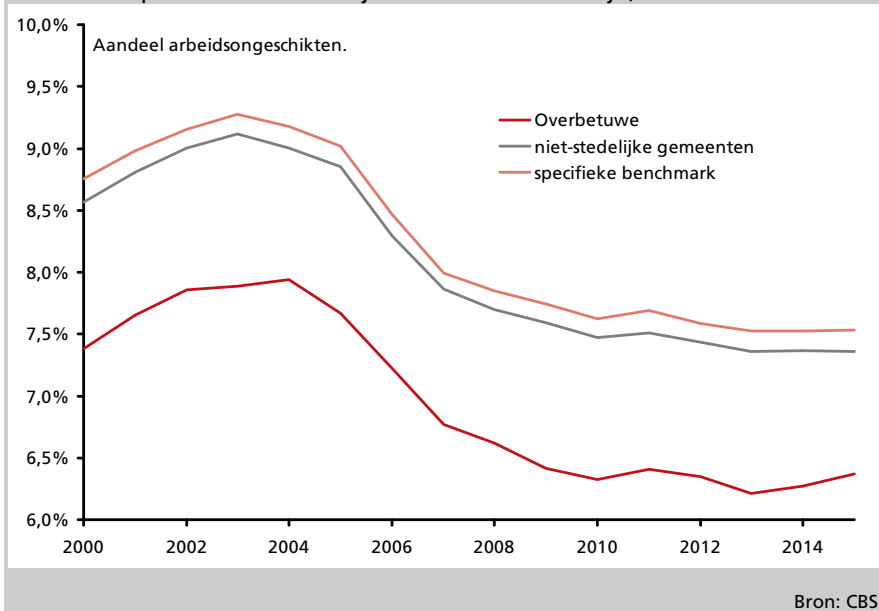

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Figuur 4.2 Ontwikkeling aantal bijstandsgerechtigden als percentage van alle personen tussen 18 jaar en de AOW-leeftijd, 1999-2015

Figuur 4.3 Ontwikkeling aantal arbeidsongeschikten als percentage van alle personen tussen 18 jaar en de AOW-leeftijd, 2000-2015

De situatie op de arbeidsmarkt in de gemeente Overbetuwe is, ondanks het relatief geringe aantal banen in de gemeente, uitgesproken gunstig. De vraag is hoe dat komt. Om die vraag te kunnen beantwoorden is allereerst met een regressieanalyse onderzocht welke kenmerken van een gemeente samenhangen met de netto participatiegraad. Tabel 4.1 laat de resultaten zien. Een positieve coëfficiënt betekent dat de indicator samenhangt met een hogere participatiegraad, en een negatieve coëfficiënt met een lagere.

Tabel 4.1 Wat zijn de achtergronden van de verschillen in participatiegraad tussen gemeenten?

	Samenhang met netto participatiegraad	
	Coëfficiënt	Standaardfout ¹⁶
BESCHIKBAARHEID WERK		
Beschikbaarheid werk (gemiddeld)	265,2	88,1
Beschikbaarheid werk (hoger opgeleiden)	496,3	130,7
BEVOLKINGSSAMENSTELLING		
Aandeel 15-19-jarigen in de beroepsbevolking	-0,44	0,19
Aandeel 20-24-jarigen in de beroepsbevolking	-1,49	0,22
Aandeel 35-44-jarigen in de beroepsbevolking	-0,67	0,13
Aandeel 45-54-jarigen in de beroepsbevolking	-0,30	0,09
Aandeel 55-64-jarigen in de beroepsbevolking	-0,85	0,09
Aandeel Marokkanen in de beroepsbevolking	-0,29	0,07
Aandeel Turken in de beroepsbevolking	-0,20	0,06
Aandeel hoger opgeleiden	-0,11	0,02
Aandeel lager opgeleiden	-0,06	0,03
Aandeel vroegtijdig schoolverlaters	-0,37	0,15
HUISHOUDENSAMENSTELLING		
Aandeel eenoudergezinnen	-1,03	0,14
Aandeel huishoudens met een koopwoning	0,07	0,02
Aandeel woonachtige studenten	-0,89	0,22
STRUCTUREEL NON-PARTICIPANTEN		
Aandeel arbeidsongeschikten	-0,50	0,06
Aandeel SGP-stemmers (als proxy voor non-participanten zonder steun van de overheid)	-0,06	0,02

Een + betekent dat die factor 'positief' samenhangt met de participatiegraad (hoe hoger de waarde van die factor, hoe hoger het % werkenden t.o.v. de potentiële beroepsbevolking). Een - betekent dat die factor negatief samenhangt met de participatiegraad (hoe hoger de waarde van die factor, hoe lager de participatiegraad).

¹⁶ White Heteroskedasticity-Consistent standard errors.

Uit de tabel blijkt allereerst dat de regionale beschikbaarheid van werk in hoge mate samenhangt met de participatiegraad in een gemeente. De indicatoren die daarvoor gebruikt zijn meten het gemiddeld aantal banen binnen acceptabele reistijd voor een inwoner in de gemeente ten opzichte van het aantal mensen dat eveneens voor deze banen in aanmerking komt (zie figuur 3.4 in hoofdstuk 3).

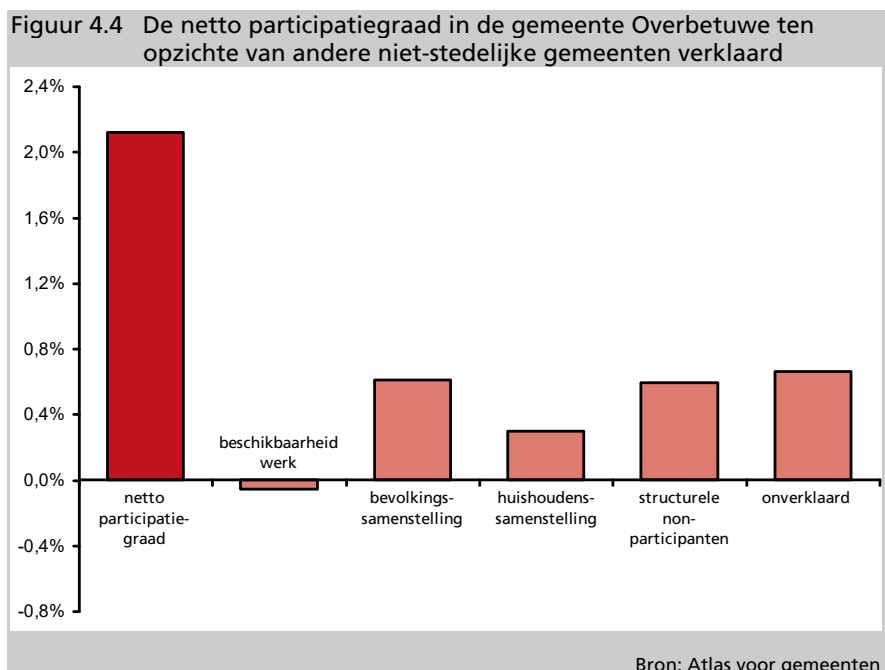
Behalve deze factoren aan de vraagkant van de arbeidsmarkt, doen ook factoren aan de aanbodkant ertoe. Allereerst de leeftijdsopbouw en etnische samenstelling van de beroepsbevolking. Bij de leeftijdsopbouw zijn verschillende leeftijdscategorieën meegenomen. Hierbij is het aandeel inwoners tussen 25 en 34 jaar als referentiecategorie genomen. Gemeenten die relatief veel inwoners hebben in de andere leeftijdscategorieën kennen een lagere participatiegraad. Ook de etnische samenstelling van de beroepsbevolking hangt samen met de netto participatiegraad; gemeenten met veel Marokkanen en Turken onder de beroepsbevolking hebben over het algemeen een lagere netto participatiegraad. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking heeft ook invloed. Gemeenten met relatief veel laagopgeleiden en vroegtijdig schoolverlaters kennen een relatief lage participatiegraad. Hierbij speelt waarschijnlijk een gebrekkige *match* tussen vraag en aanbod een rol.

Behalve de bevolkingssamenstelling speelt ook de huishoudenssamenstelling een rol. Gemeenten met relatief veel eenoudergezinnen en veel studenten kennen een lagere participatiegraad. Gemeenten met relatief veel huishoudens met een koopwoning kennen daarentegen juist weer een gemiddeld hogere participatiegraad. Hier kunnen twee effecten aan ten grondslag liggen. Enerzijds geeft een hypotheek een sterke prikkel om een baan te vinden indien iemand werkloos wordt; anderzijds is het zonder werk uit inkomen of eigen bedrijf lastiger om een hypotheek af te sluiten waardoor er ook een selectie-effect optreedt.

Tot slot heeft de omvang van de groep 'structurele non-participanten' invloed op de netto participatiegraad. Gemeenten met relatief veel arbeidsongeschikten hebben logischerwijs een lagere participatiegraad. Maar ook culturele factoren spelen hier een rol. Gemeenten met veel SGP-stemmers onder de bevolking hebben gemiddeld genomen een lagere netto participatiegraad. Die gemeenten hebben waarschijnlijk relatief veel vrouwen die wel kunnen werken maar dat om principiële redenen niet doen. Het

aandeel SGP-stemmers is uitdrukkelijk een proxy voor die culturele verschillen en niet voor politieke voorkeur.

De uitkomsten uit dit verklaringsmodel kunnen ook weer worden vertaald naar de specifieke situatie in de gemeente Overbetuwe. Op die manier kan de relatief hoge netto participatiegraad ten opzichte van het gemiddelde van andere gemeenten worden verklaard. Figuur 4.4 laat dat zien.

De grafiek laat allereerst nogmaals zien dat de participatiegraad hoger is dan gemiddeld in de *benchmark* (de linker staaf in de grafiek). Vervolgens blijkt uit de tweede staaf in de grafiek dat dat niet komt door de hoeveelheid werk in en op acceptabele afstand van de gemeente. Op basis van de vraagkant van de arbeidsmarkt – de beschikbaarheid van werk – zou de netto participatiegraad in de gemeente Overbetuwe juist lager liggen dan gemiddeld in andere gemeenten.

Maar ondanks die geringe beschikbaarheid van werk blijkt de participatiegraad juist relatief hoog te zijn, en de werkloosheid relatief laag. De verklaring daarvoor ligt aan de aanbodkant van de arbeidsmarkt; de

samenstelling van de beroepsbevolking in de gemeente Overbetuwe. Zowel de samenstelling van de bevolking als die van de huishoudens is vanuit het oogpunt van de arbeidsmarkt gunstig.

Zo zijn er in de gemeente Overbetuwe relatief weinig niet-westerse allochtonen (zie figuur 4.5). Ook de onderkant van de arbeidsmarkt; het aandeel laagopgeleiden (figuur 4.6) en vroegtijdig schoolverlaters (figuur 4.7) is in Overbetuwe relatief klein. Dat verklaart in hoge mate waarom de participatiegraad relatief hoog ligt. Een punt van zorg is dat de leeftijdsgroep die over het algemeen het meeste werkt – mensen tussen de 25 en 34 jaar – in Overbetuwe afneemt. Dat is geen uniek verschijnsel voor Overbetuwe, zoals figuur 4.8 laat zien, maar de afname is daar de laatste jaren wel relatief groot.

Ook de huishoudenssamenstelling zorgt in Overbetuwe voor een hogere dan gemiddelde participatiegraad, met name door de afwezigheid van studenten en het relatief grote aandeel huishoudens met een koopwoning. Ook hier is er echter een punt van zorg; het aantal eenoudergezinnen neemt in Overbetuwe de laatste tijd flink toe, meer dan in vergelijkbare gemeenten (figuur 4.9).

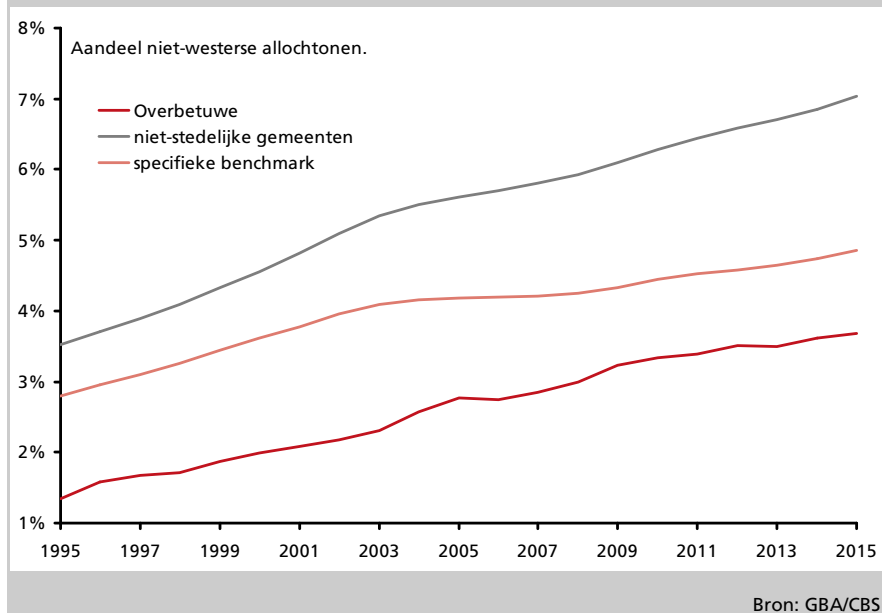
De groep die normaal gesproken zorgt voor een relatief lage participatiegraad, en die hier 'structurele non-participanten' worden genoemd, is in de gemeente Overbetuwe relatief ondervertegenwoordigd. Er zijn in de gemeente relatief weinig arbeidsongeschikten (zie figuur 3.3 in hoofdstuk 3) en mensen die er vrijwillig voor kiezen om niet te werken (figuur 4.10).

Tot slot laat figuur 4.4 zien dat het model niet de volledige afwijking verklaart; de arbeidsparticipatie in de gemeente Overbetuwe is hoger dan op basis van de meetbare kenmerken aan de vraag- en aanbodkant van de arbeidsmarkt verwacht mocht worden. Hoe dat komt is eigenlijk niet te zeggen (want anders had dat wel in het model gezeten) maar het zou iets te maken kunnen hebben met 'niet-meetbare' aspecten zoals arbeidsethos of de beschikbaarheid van 'ongeregistreerd' werk (bijvoorbeeld in de fruitteelt).¹⁷

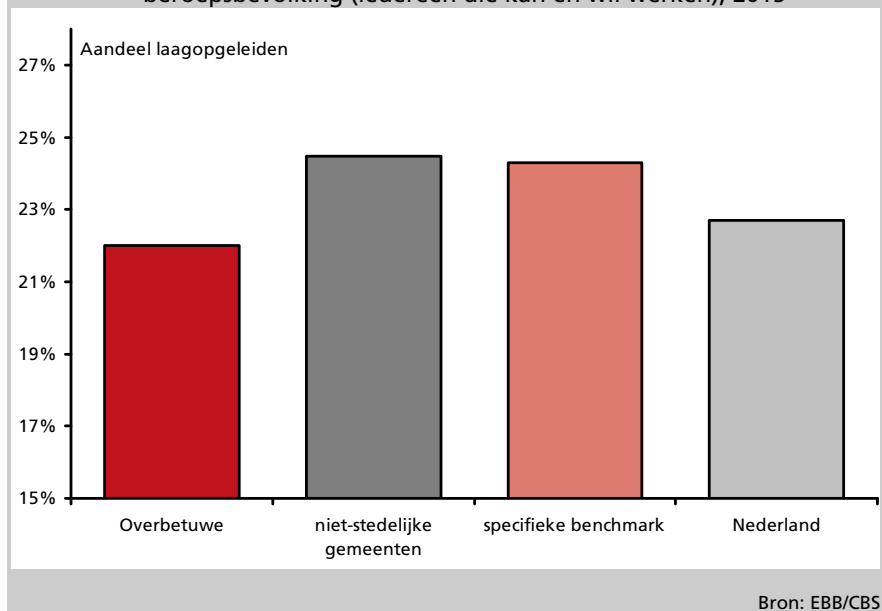
---

¹⁷ Zie hierover: G. Marlet, R. Ponds, C. van Woerkens, R. Zwart, 2016: Tien jaar WWB en Bijstandwijzer. Lessen voor gemeentelijk re-integratiebeleid op basis van 25 case study's onder gemeenten (Atlas voor gemeenten en Divosa, Utrecht).

Figuur 4.5 Ontwikkeling aandeel niet-westerse allochtonen, 1995-2015

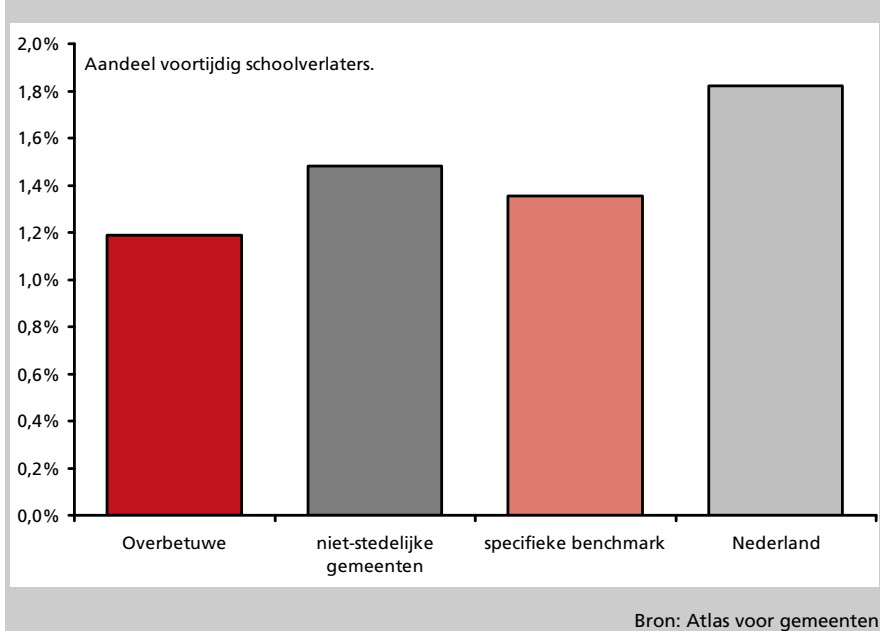

Figuur 4.6 Het aantal laagopgeleiden in de gemeente als percentage van de beroepsbevolking (iedereen die kan en wil werken), 2015

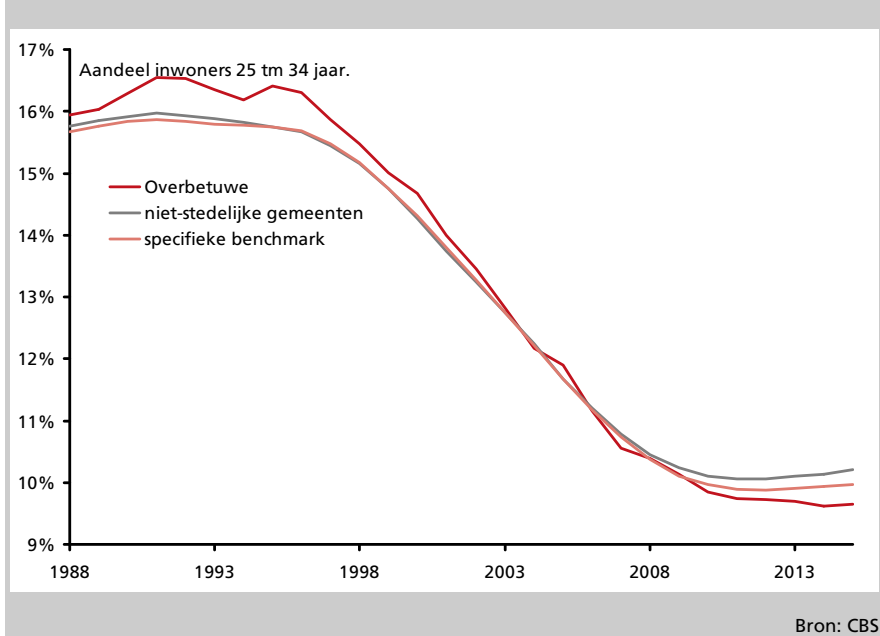

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Figuur 4.7 Het aandeel vroegtijdig schoolverlaters, 2015

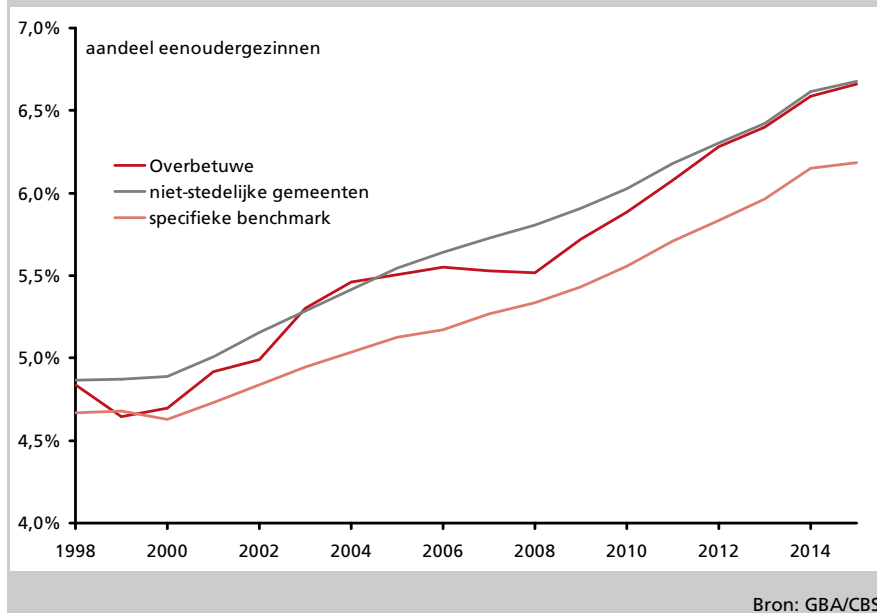

Figuur 4.8 Het aandeel inwoners van 25 tot 34 jaar, 1988-2015

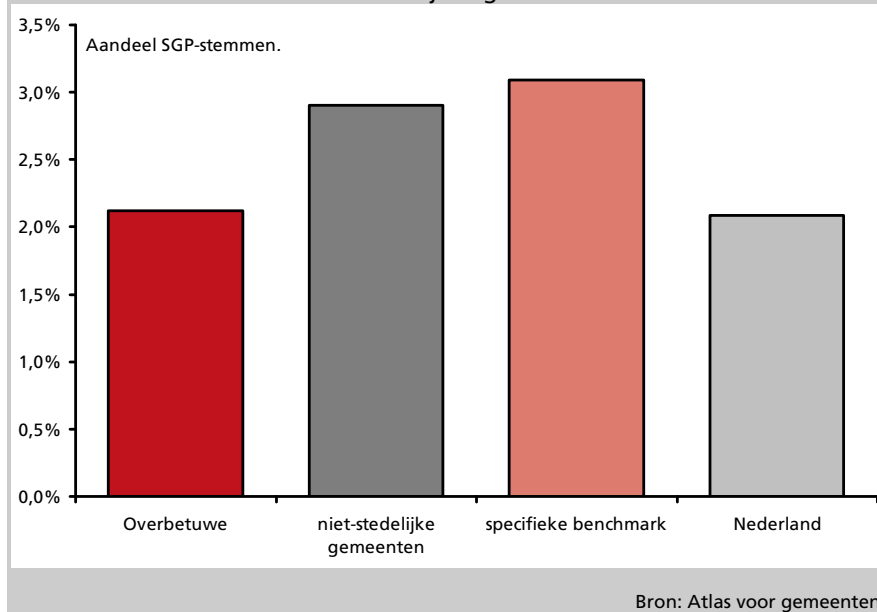

Figuur 4.9 Ontwikkeling aandeel eenoudergezinnen

Figuur 4.10 Het aandeel SGP-stemmers in de gemeente in 2013 als proxy voor het aantal mensen dat vrijwillig niet werkt

Het gebrek aan werk in de gemeente Overbetuwe zelf zorgt vooralsnog dus niet voor problemen op de arbeidsmarkt. Er zijn elders in de regio nog genoeg banen binnen acceptabele reistijd te bereiken en vooral de samenstelling van de beroepsbevolking is zodanig dat de participatiegraad nog relatief hoog is. Dat laat onverlet dat die participatie nog verder omhoog kan, en de werkloosheid nog verder omlaag, als er meer banen zouden zijn of bestaande banen in de buurt beter bereikbaar zouden worden gemaakt. Wat dat betreft liggen er vooral kansen voor het (nog) beter bereikbaar maken van de banen in de stedelijke agglomeraties Arnhem en Nijmegen, waar de beroepsbevolking van Overbetuwe zich (zo bleek uit hoofdstuk 2) met name op richt.

Daarnaast is het verstandig om de gunstige situatie aan de aanbodkant van de arbeidsmarkt vast te houden. Ondanks het feit dat er op dit moment relatief veel hoger opgeleiden zijn, zijn er namelijk ontwikkelingen die zorgen baren, zoals de afname van het aandeel jonge mensen en middelbaar opgeleiden en de toename van het aandeel eenoudergezinnen. Het blijft daarom van belang om kansrijke mensen vast te houden en nieuwe kansrijke mensen aan te trekken. Niet alleen voor de arbeidsmarkt, maar ook voor de lokale economie; de bestedingen van deze mensen zorgen voor een impuls van de lokale economie en werkgelegenheid, zo bleek uit hoofdstuk 3. Dat maakt het laatste onderdeel van dit onderzoek over de aantrekkingskracht en het woon- en leefklimaat in de gemeente uitermate relevant.

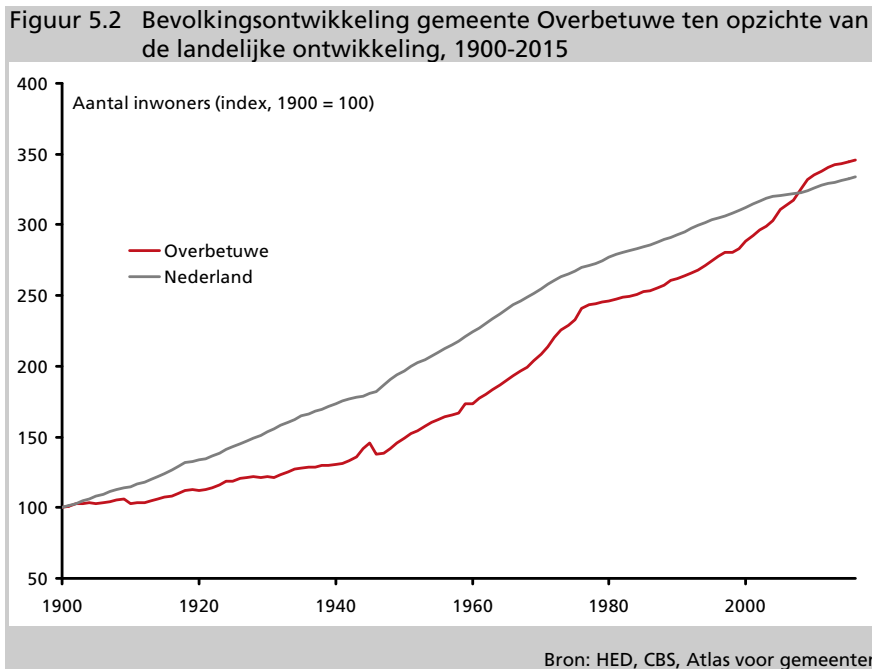
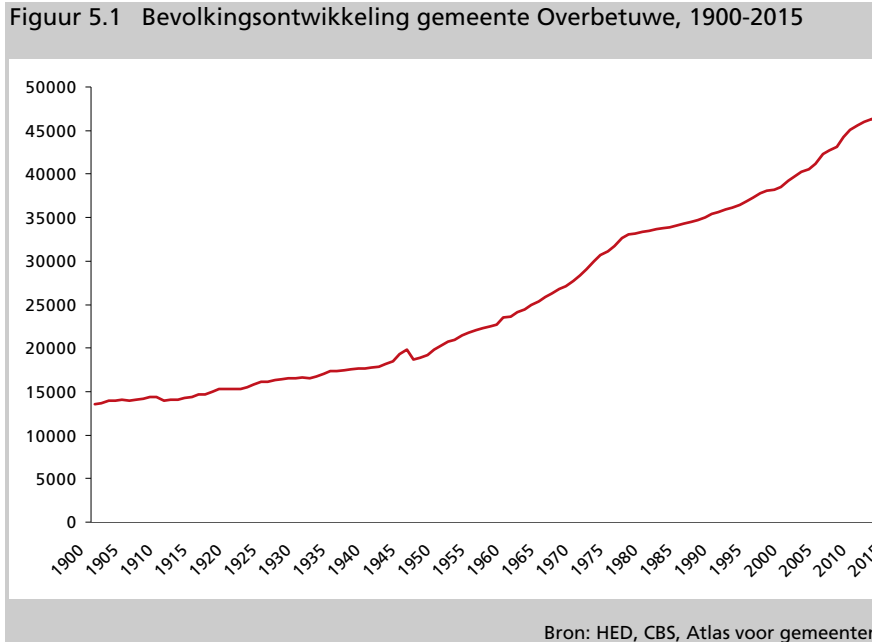
---

5 Bevolkingssamenstelling, woonklimaat en leefbaarheid

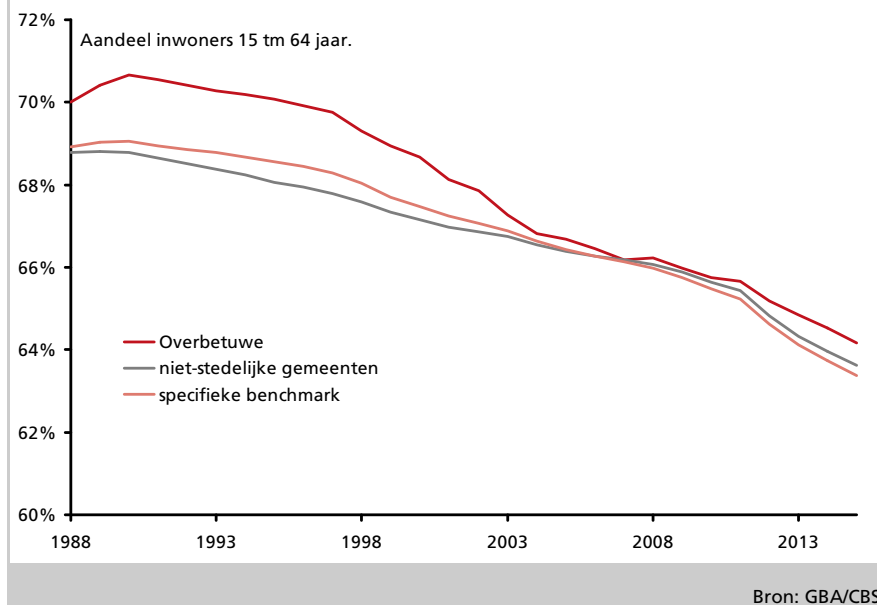
Het aantal inwoners dat zich op het grondgebied van de huidige gemeente Overbetuwe bevindt is de afgelopen eeuw gestaag toegenomen, van 13.590 inwoners in 1900 tot 46.665 inwoners in 2014 (figuur 5.1). Er is in de gemeente Overbetuwe geen sprake van bevolkingskrimp, zoals in veel andere landelijke gemeenten in Nederland wel het geval is; de laatste jaren neemt de bevolkingssomvang meer dan gemiddeld toe (figuur 5.2). Dat betekent niet dat er geen reden is tot zorg. Er is sprake van vergrijzing waardoor de potentiële beroepsbevolking afneemt (figuur 5.3). Daarmee neemt het arbeidsaanbod in de gemeente af, wat niet gunstig is voor het vestigingsklimaat en de economische vitaliteit; een verschijnsel dat zich in de meeste niet-stedelijke gemeenten voordoet, maar in Overbetuwe gaat dit de laatste twintig jaar harder dan gemiddeld. Daar komt bij dat het opleidingsniveau van de bevolking in de gemeente Overbetuwe eenzijdiger wordt. Het aandeel hoger opgeleiden neemt meer toe dan in de overige landelijke gemeenten in Nederland (figuur 5.4), maar het aandeel middelbaar opgeleiden neemt af en ligt onder het niveau van vergelijkbare gemeenten (figuur 5.5). Uit hoofdstuk 3 bleek dat niet alleen het aandeel hoger opgeleiden maar ook het aandeel middelbaar opgeleiden onder de bevolking van belang is voor de economische vitaliteit van een gemeente. Bovendien ontwikkelen de huizenprijzen – dé indicator voor de positie op de woningmarkt – zich (met uitzondering van het laatste jaar) minder gunstig dan gemiddeld in de gemeenten in de *benchmarks* (zie figuur 5.6).

Er zijn dus aanwijzingen dat de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling in Overbetuwe vanuit economisch perspectief ongunstig is. Dat maakt het relevant om verder te kijken naar de achtergronden van die bevolkingstrends. Hoe is het gesteld met de aantrekkingskracht van de gemeente, en welke factoren zijn daarin doorslaggevend? Dat geeft mogelijk handvatten voor beleid om die aantrekkingskracht te vergroten, daarmee de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling ten goede te keren, en zo ervoor te zorgen dat de voorraad *human capital* en het arbeidsaanbod ook in de toekomst op peil blijven. Dat is extra relevant omdat gemeenten in de buurt niet stilzitten. Zo zorgt de Waalsprong in Nijmegen voor een forse toename van woningen in woonsegmenten die (deels) concurreren met de woonsegmenten die de gemeente Overbetuwe aanbiedt. Dat maakt het vanuit economisch oogpunt extra urgent om alert te zijn op de concurrentiepositie van de gemeente op de woningmarkt.

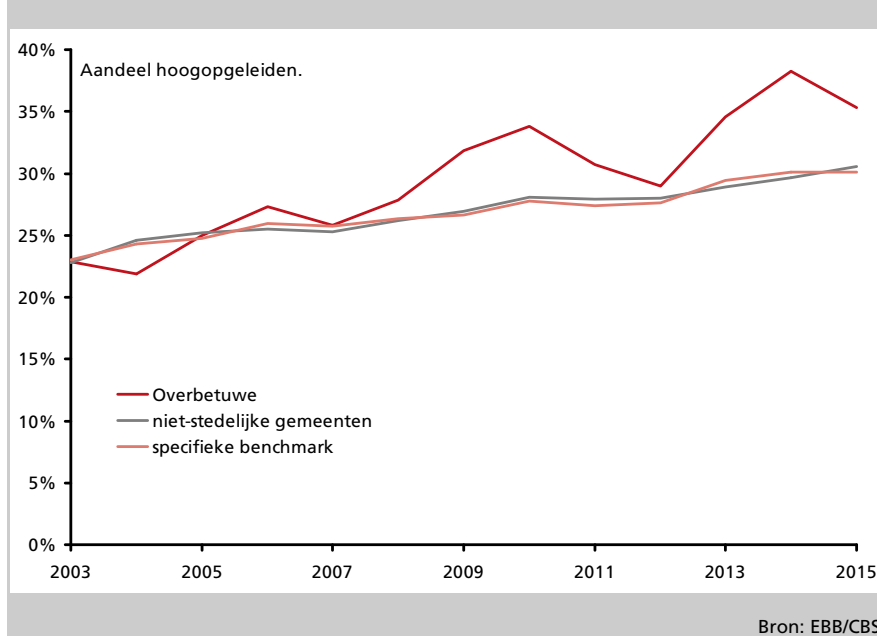
Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Figuur 5.3 Ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking; het aandeel mensen tussen de 15 en 64 jaar

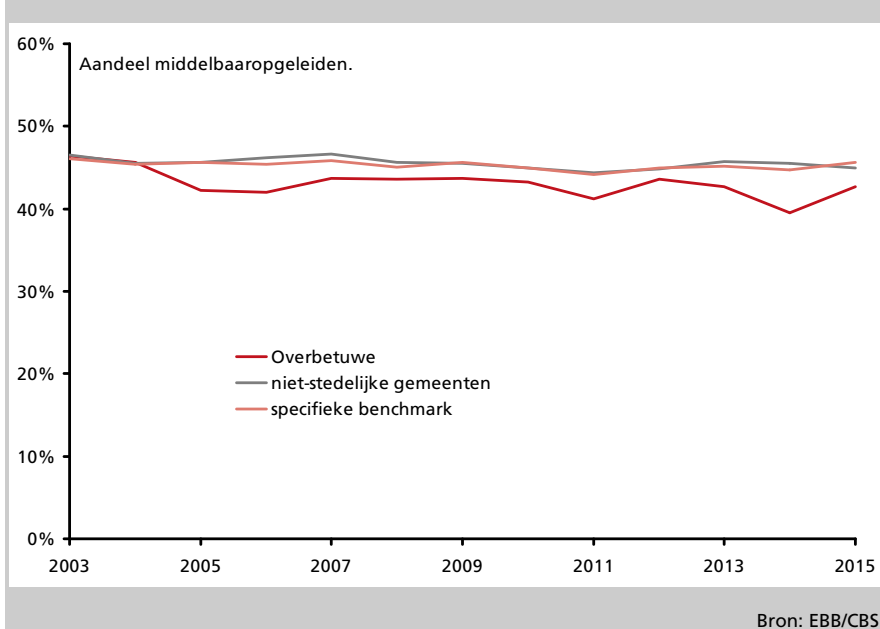

Figuur 5.4 Ontwikkeling aandeel hoogopgeleiden, 2003-2015

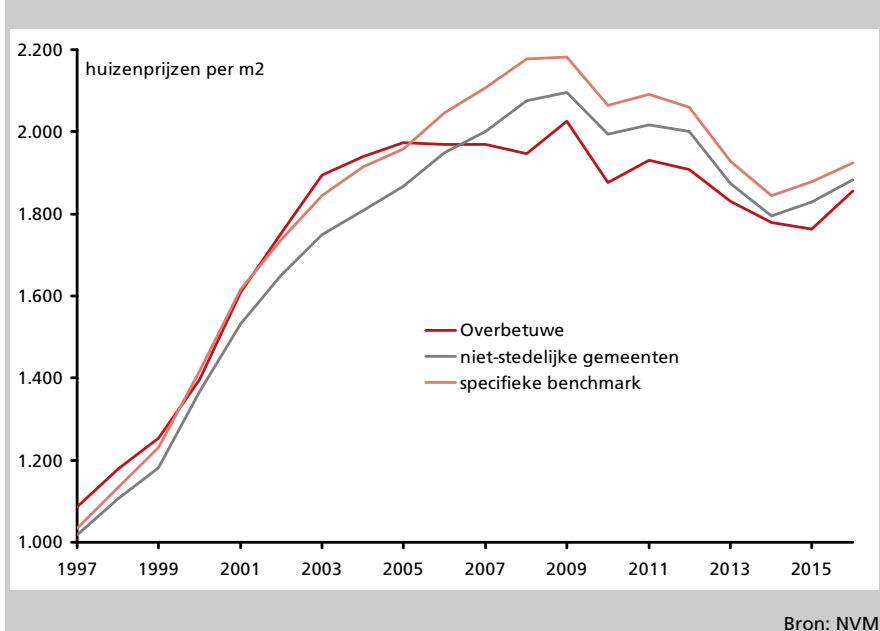

Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

Figuur 5.5 Ontwikkeling aandeel middelbaar opgeleiden, 2003-2015

Figuur 5.6 Ontwikkeling huizenprijzen per vierkante meter, 1997-2016

Om uitspraken te kunnen doen over de relatieve aantrekkingskracht van de gemeente Overbetuwe is een gedetailleerd model gebruikt waarmee de verschillen in aantrekkingskracht tussen de verschillende woonlocaties in Nederland kunnen worden verklaard. Dat model is weergegeven in tabel 5.1. De relatieve aantrekkingskracht van woonlocaties in Nederland wordt voor ongeveer de helft bepaald door de bereikbaarheid van werk vanuit de gemeente en voor de andere helft door de kwaliteit van het woon- en leefklimaat in en om de gemeente zelf; de kwaliteit van de woningvoorraad, de leefbaarheid in de directe woonomgeving, de natuurlijke omgeving, de historiciteit én het voorzieningenniveau, ofwel: *amenities*.¹⁸

In het model in tabel 5.1 is allereerst het gemiddelde huizenprijsniveau – als indicator voor de aantrekkingskracht van een woonlocatie – per woonlocatie (op 6-positiespostcodeniveau) gecorrigeerd voor de bereikbaarheid van werk en andere regionale factoren. Daarna blijft er een indicator over voor de kwaliteit van het woon- en leefklimaat per woning of woonlocatie. Die indicator is vervolgens in verband gebracht met zoveel mogelijk indicatoren die in theorie van invloed zijn op het woon- en leefklimaat. Tabel 5.1 laat zien welke indicatoren daar statistisch significant mee samenhangen.

Allereerst een aantal indicatoren die iets zeggen over de kwaliteit van de woonomgeving, zoals bouwjaar en samenstelling van de woningvoorraad in termen van koop/huur. Daarnaast verschillende indicatoren voor leefbaarheid; overlast en onveiligheid, misdrijven en stankoverlast zijn meetbaar van invloed op de kwaliteit van de woonomgeving. Ook de historiciteit van de bebouwde omgeving – het aantal monumenten en vooroorlogse woningen – doet ertoe.¹⁹ Daarnaast is de kwaliteit van de natuurlijke omgeving van de woningen van belang, waarbij zowel groen als water een rol spelen.²⁰ En tot slot is de aanwezigheid en nabijheid van winkels en van culturele, culinaire en onderwijsvoorzieningen van groot belang voor de aantrekkelijkheid van een woonlocatie.²¹

---

¹⁸ H. Garretsen, G. Marlet, 2016: Amenities and the Attraction of Dutch Cities, in: Regional Studies; G.A. Marlet, 2009: De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden (VOC Uitgevers, Nijmegen).

¹⁹ G. Marlet, R. Ponds, J. Poort, C. van Woerkens, 2015: De monumentale stad, in: Atlas voor gemeenten 2015 (VOC Uitgevers, Utrecht).

²⁰ G. Marlet, C. van Woerkens, 2013: De groene stad, in: Atlas voor gemeenten 2013 (VOC Uitgevers, Nijmegen); G. Marlet, C. van Woerkens, 2016: Wonen aan het water, in: Atlas voor gemeenten 2016 (VOC Uitgevers, Nijmegen).

²¹ G. Marlet, J. Poort, C. van Woerkens, 2011: De waarde van cultuur voor de stad, in: Atlas voor gemeenten 2011 (VOC Uitgevers, Nijmegen).

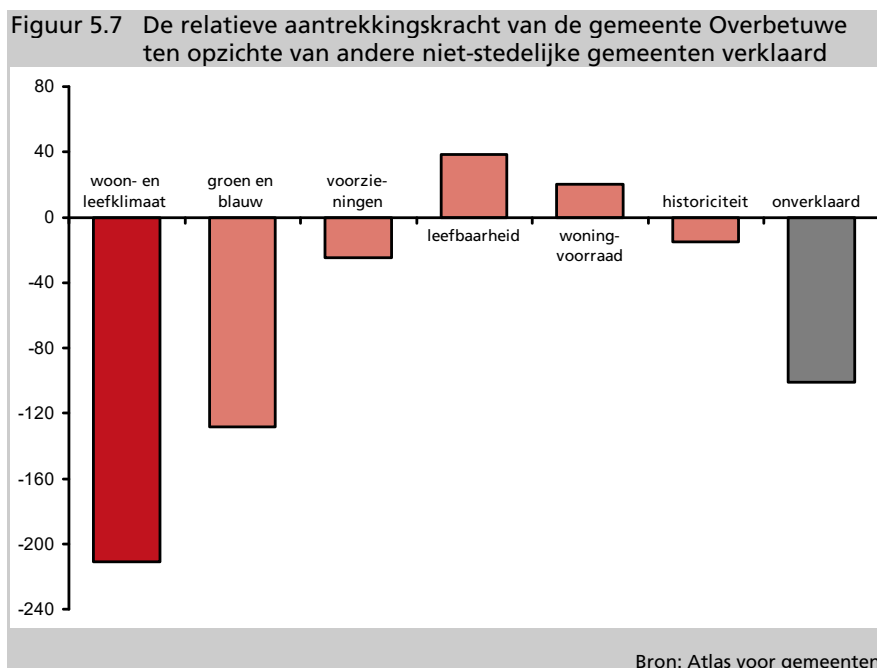
Tabel 5.1 Wat zijn de achtergronden van het woonklimaat (voor regionale factoren gecorrigeerde huizenprijs)?

	Coëfficiënt	T-waarde
Voorzieningen		
Aanbod podiumkunsten (per inwoner)	14,6	3,6***
Culinair aanbod (per inwoner)	9,0	3,0***
Universiteitsstad	124,4	6,3***
Aanbod winkels mode en luxe (per inwoner)	9,1	7,7***
Afstand tot centrum	-10,0	-2,3***
Nabijheid station	162,3	1,7*
Vestigingen voortgezet onderwijs binnen 3 km	13,3	3,9***
Gemiddelde afstand tot vestiging voortgezet onderwijs	-13,9	-3,6***
Historiciteit		
Aandeel Rijksmonumenten in woningvoorraad	4,0	1,0***
Aandeel vooroorlogse woningen	105,5	2,0**
Woningvoorraad		
Aandeel woningen periode 1945-1960	-265,7	-3,6***
Aandeel woningen periode 1971-1980	-179,5	-4,6***
Tevredenheid woning	198,1	3,1***
Aandeel sociale huurwoningen	-189,0	-3,8***
Tevredenheid bebouwde woonomgeving	276,5	6,6***
Groen en blauw		
Ligging aan de Noordzeekust	544,5	7,6***
Groen in de wijk (in de stad)	178,4	2,6***
Water in de wijk	1336,30	6,1***
Natuur binnen de gemeente	1,0	15,6***
Leefbaarheid		
Overlast en onveiligheid	-623,7	-8,0***
Geweldsmisdrijven	-33,0	-8,5***
Stankoverlast	-3,2	-1,9*
Controlevariabelen		
Aandeel vrijstaande woningen in transacties	373,02	6,6***
Aandeel tussenwoningen	-343,99	-6,8***
Aandeel appartementen	-281,56	-5,2***
Verklaringskracht (adj. R ²): 0,52		

Een + betekent dat die factor 'positief' samenhangt met het woonklimaat (hoe hoger de waarde van die factor, hoe hoger de waardering voor het woonklimaat). Een - betekent dat die factor negatief samenhangt met het woonklimaat (hoe lager de waarde van die factor, hoe hoger de relatieve waardering voor het woonklimaat). De t-waarde geeft het significantieniveau van het gevonden verband weer: ***0,99; **0,95; *0,9.

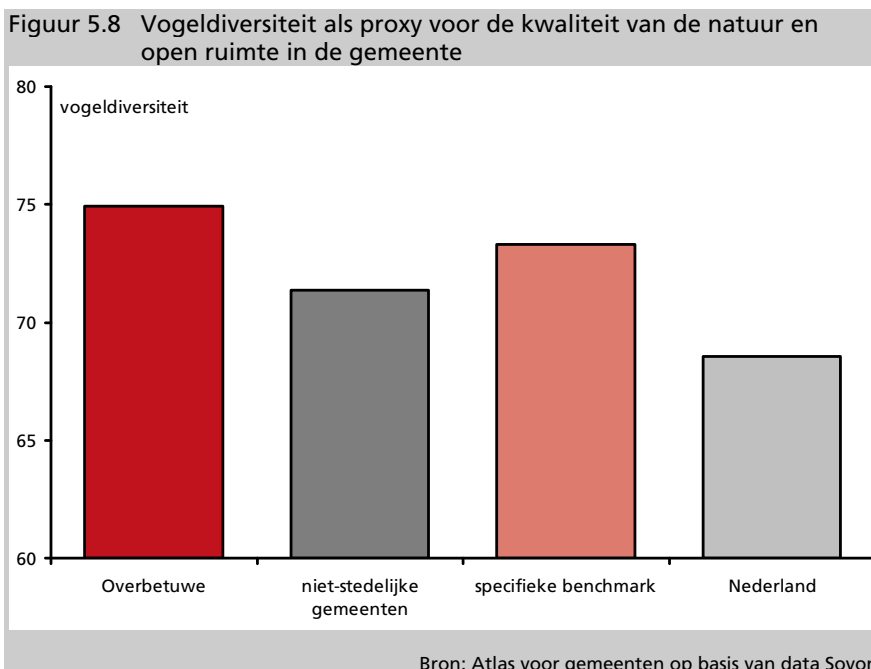
In figuur 5.7 zijn de modeluitkomsten uit tabel 5.1 vertaald naar de situatie van de gemeente Overbetuwe. Uit die figuur blijkt allereerst dat het woon- en leefklimaat van de gemeente Overbetuwe ten opzichte van het gemiddelde van de andere niet-stedelijke gemeenten in Nederland achterblijft (de linker staaf in de grafiek). De verklaring daarvoor is te vinden in de categorieën 'groen en blauw' en 'voorzieningen' (de tweede en derde staaf in de grafiek).

De leefbaarheid en de kwaliteit van de woningvoorraad in de gemeente Overbetuwe zouden juist zorgen voor een bovengemiddelde aantrekkingskracht (de vierde en de vijfde staaf in de grafiek). Maar dat is niet voldoende om te compenseren voor de vestigingsfactoren waarop de gemeente benedengemiddeld scoort. Bovendien kan met het model niet de gehele benedengemiddelde aantrekkingskracht worden verklaard (de laatste staaf in de grafiek). Dat zou kunnen betekenen dat het imago van de gemeente als woongemeente voor verbetering vatbaar is.

De lage score op aanwezigheid en kwaliteit van natuur en water heeft met name te maken met het feit dat veel van de landelijke gemeenten in de

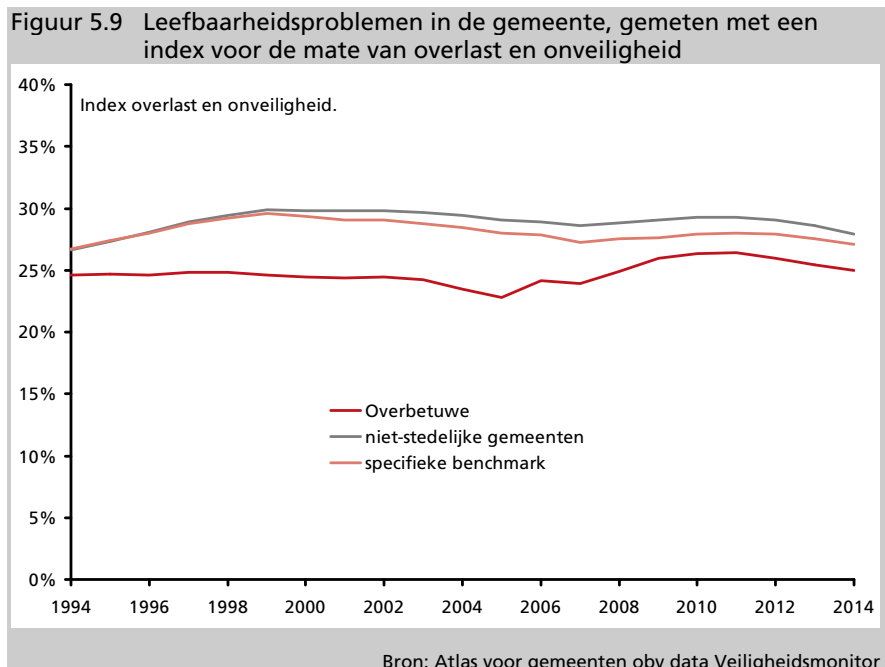
benchmark dichterbij de zee of ander water liggen. Op dat punt moet de uitkomst uit deze analyse dus genuanceerd worden want in absolute zin scoort de gemeente Overbetuwe met verschillende natuurgebieden en rivieren in de buurt veel beter dan deze analyse zou kunnen veronderstellen. Dat laat figuur 5.8 ook zien, waarin de vogeldiversiteit in het gebied als *proxy*²² voor de aanwezigheid en kwaliteit van het lokale groen en water wordt getoond ten opzichte van de gemeenten in de benchmark. Daarop scoort Overbetuwe wel bovengemiddeld, wat in lijn is met bovenstaande opmerking dat het analysemodel dat in dit onderzoek is gebruikt de kwaliteit en nabijheid van groen en water voor de gemeente Overbetuwe onderschat.

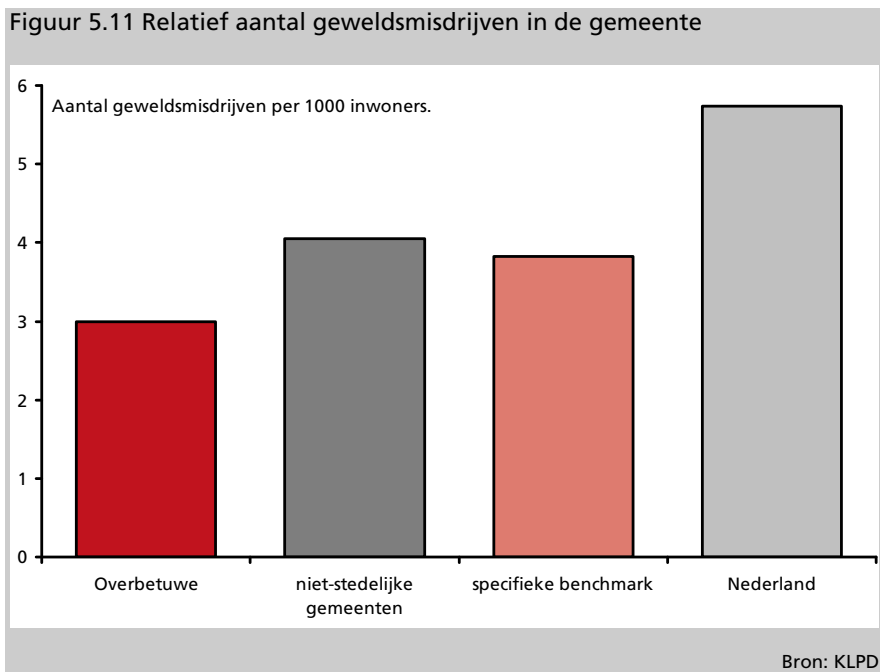
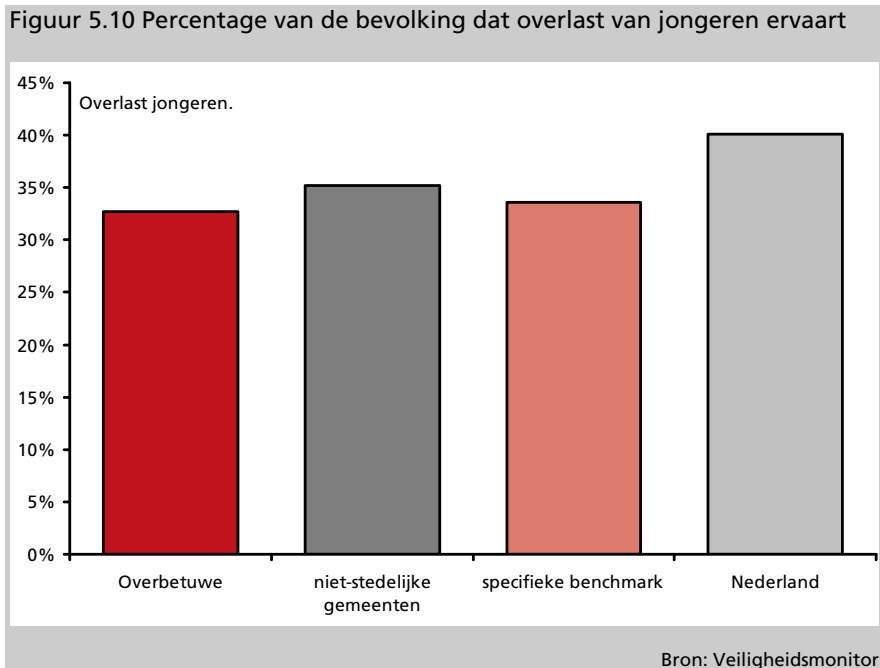
Wel zou de gemeente meer richtbaarheid kunnen geven aan die kwaliteit van de woonomgeving, en zich kunnen afficheren als gemeente met aantrekkelijke woningen in een groene en leefbare woonomgeving, op korte reisafstand van verschillende steden met veel werkgelegenheid en voorzieningen.

²² Zie voor een verantwoording van deze proxy voor de lokale kwaliteit van groen en water: G. Marlet, C. van Woerkens, 2013: De groene stad, in: Atlas voor gemeenten 2013 (VOC Uitgevers, Nijmegen).

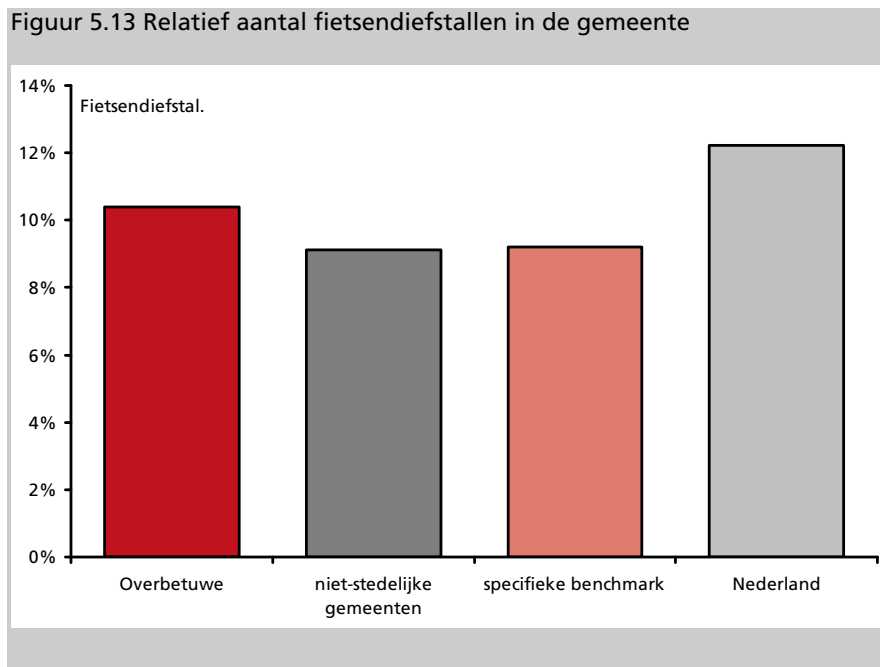
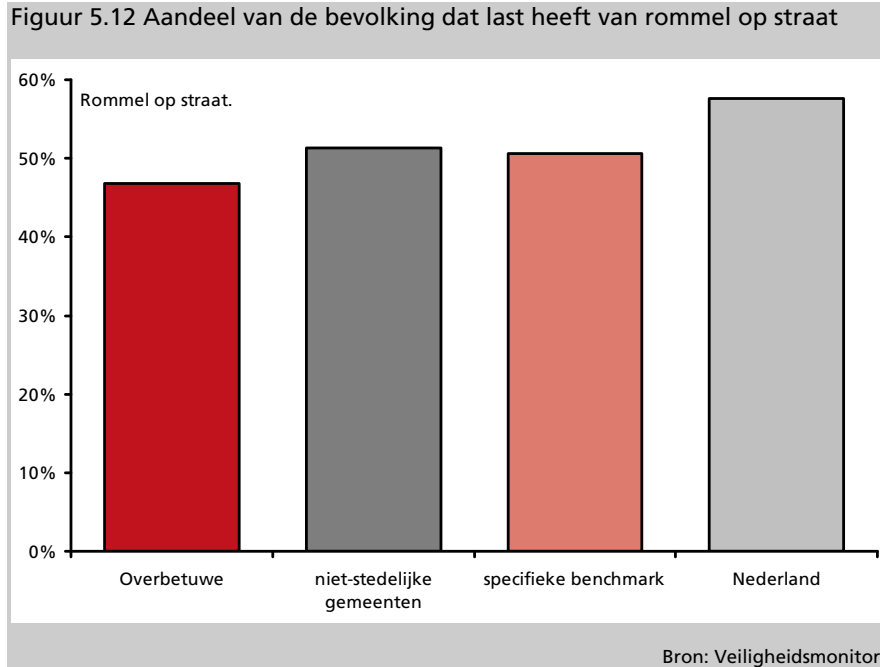
Ook de relatief gunstige score op leefbaarheid, ten opzichte van andere dorpen in de buurt van grote steden, kan worden gebruikt om het imago van Overbetuwe als woongemeente te versterken. Figuur 5.9 laat dat nog eens zien; (potentiële) inwoners van de gemeente hebben relatief weinig last van overlast en onveiligheid in de directe woonomgeving, en ook de ontwikkeling op dat gebied is de laatste jaren gunstig. Op alle indicatoren die in dit onderzoek onder de categorie overlast & onveiligheid vallen – en die in de grafieken hieronder niet allemaal afzonderlijk zijn getoond – scoort de gemeente Overbetuwe relatief gunstig, behalve op het gebied van fietsendiefstal en woninginbraak.

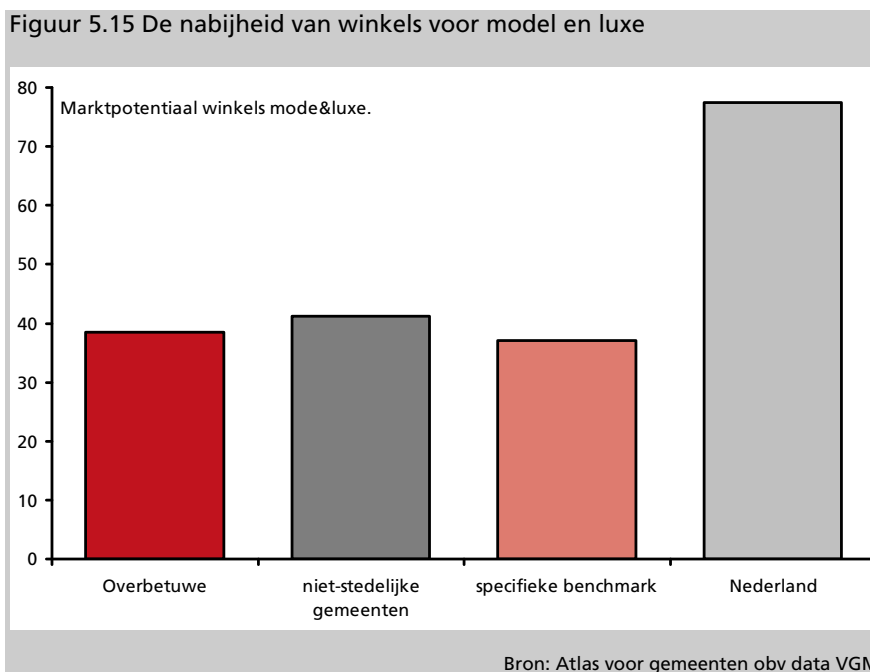
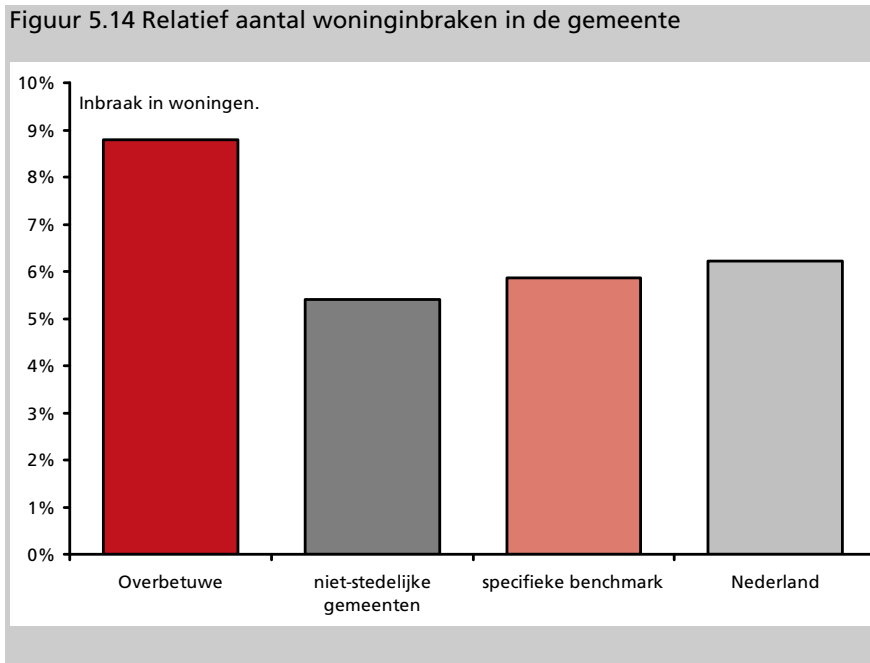
Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

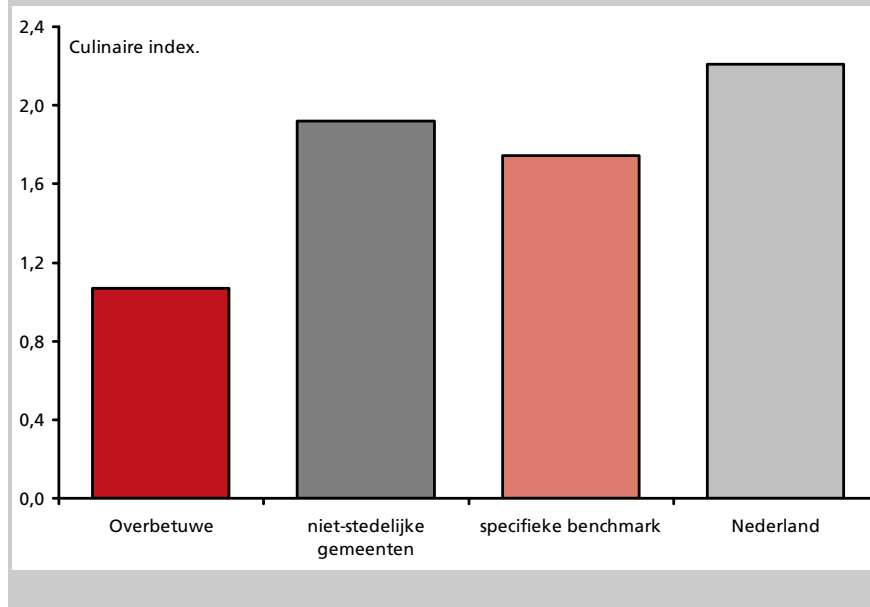
Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

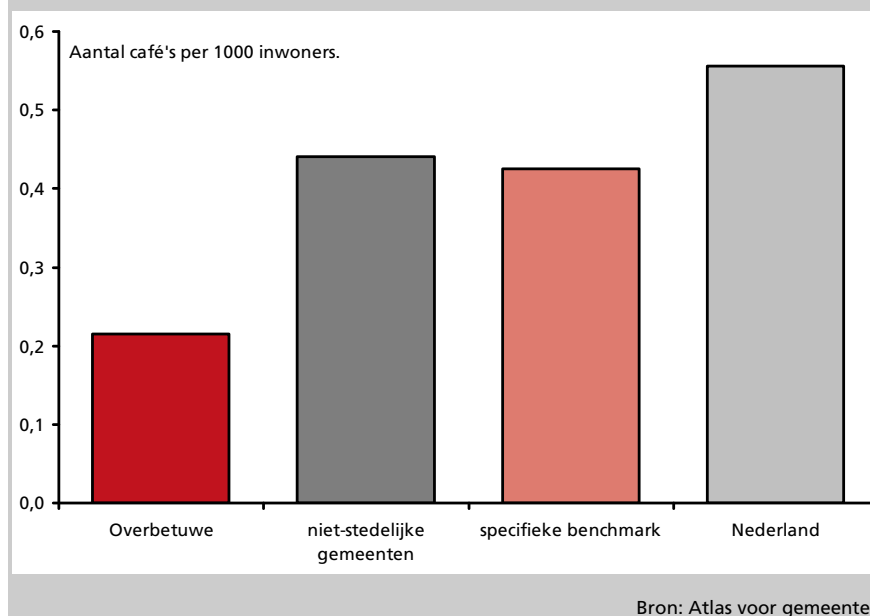
Een foto van de gemeente Overbetuwe, Atlas voor gemeenten

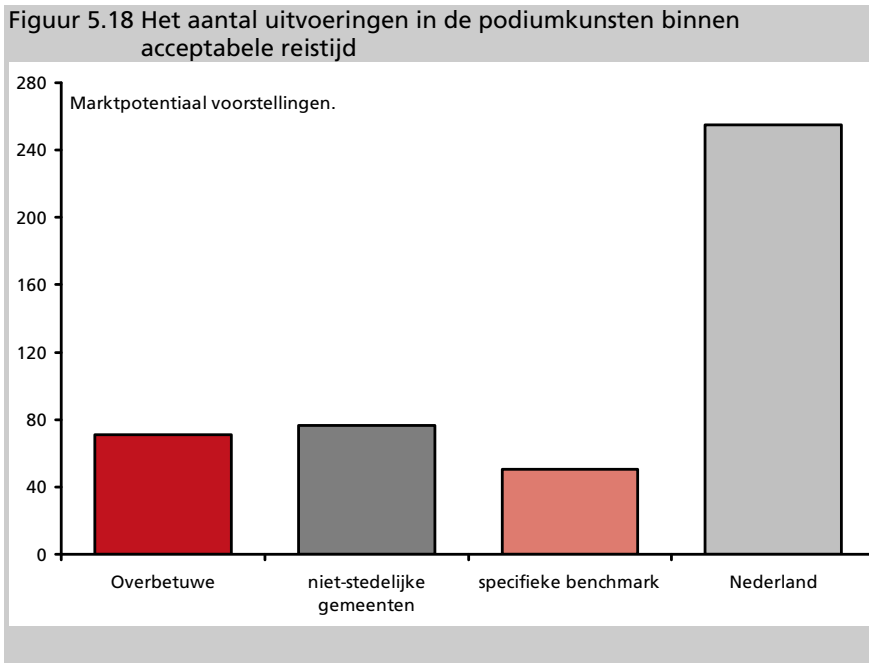
Figuur 5.16 De culinaire kwaliteit in de gemeente

Figuur 5.17 Het aanbod cafés in de gemeente

Bron: Atlas voor gemeenten

Het is tot slot de vraag waar de gemeente het beste op kan inzetten om de aantrekkingskracht te vergroten. De kansen voor beleid liggen vooral in het vergroten van het voorzieningenniveau in en de bereikbaarheid van voorzieningen vanuit de gemeente. Uit hoofdstuk 2 bleek dat de meeste inwoners van de gemeente Overbetuwe voor winkelen op de steden Arnhem en Nijmegen zijn gericht. Figuur 5.15 laat echter zien dat het binnen acceptabele reistijd te bereiken winkels voor mode en luxe vanuit de gemeente Overbetuwe achterblijft bij het gemiddelde van de andere niet-stedelijke gemeenten in Nederland.

Ook het horeca-aanbod – hier gemeten als het relatieve aantal cafés in de gemeente (figuur 5.17) en de aanwezigheid van kwaliteitsrestaurants (figuur 5.16) – blijft achter bij dat in vergelijkbare gemeenten. En dat geldt ook voor de (nabijheid van) culturele voorzieningen; hier gemeten als het jaarlijkse aantal uitvoeringen in de podiumkunsten dat de inwoners van de gemeente (binnen acceptabele reistijd) tot hun beschikking hebben (figuur 5.18). Ook voor die culturele voorzieningen zijn de inwoners van de gemeente Overbetuwe aangewezen op de steden in de buurt, dus ook hier liggen

kansen voor het beter bereikbaar maken van die steden en hun gevarieerde culturele aanbod.

De gemeente biedt een aantrekkelijke woningvoorraad in een leefbare woonomgeving. Het voorzieningenniveau laat echter te wensen over. Omdat sommige bevolkingstrends niet gunstig zijn, de relatieve aantrekkingskracht achterblijft en de concurrentie op de woningmarkt toeneemt staat het arbeidsaanbod en de voorraad *human capital* in de gemeente Overbetuwe onder druk. Dat heeft in de toekomst mogelijk negatieve consequenties voor het vestigingsklimaat voor bedrijven en de economische vitaliteit van de gemeente.

En dat maakt het urgent om nu te investeren in de aantrekkingskracht van de gemeente, waarbij de meeste kansen lijken te liggen in het vergroten van het voorzieningenniveau in de gemeente en het beter bereikbaar maken van het bestaande werk en de voorzieningen in de steden in de buurt. Want een toekomstbestendige concurrentiepositie op de woningmarkt vraagt niet alleen om een kwalitatieve woningvoorraad in een leefbare omgeving – kwaliteiten die de gemeente Overbetuwe al biedt – maar ook om goed bereikbare werklocaties en een aantrekkelijk voorzieningenniveau.

Er liggen in dat kader vooral beleidskansen in het versterken van de bereikbaarheid van de steden en de stedelijke voorzieningen in de buurt. De vraag is vervolgens natuurlijk op welke voorzieningen en op welke bereikbaarheid de gemeente zich het beste kan richten. Voor de hand licht om vooral het rijke en gevarieerde culturele en winkelaanbod in de steden Arnhem en Nijmegen vanuit Overbetuwe beter bereikbaar te maken.

Op welke voorzieningen de gemeente zich uiteindelijk het beste kan richten, en welke modaliteit daarvoor het meest aangewezen is – en waar de gemeente het beste in kan investeren – vraagt om nader onderzoek, waarbij ook aandacht zal moeten worden besteed aan de verschillen tussen de verschillende woonkernen binnen de gemeente, en de vraag hoe die verschillende kwaliteiten en woonmilieus kunnen worden benut om de aantrekkingskracht van de gemeente als geheel te versterken.